

**ΑΝΩΤΑΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΔΥΤΙΚΗΣ
ΕΛΛΑΔΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**"Τουριστική Αξιοποίηση των σημαντικών
ελληνικών σπηλαίων και η συμβολή τους στην
τουριστική ανάπτυξη της χώρας"**

Επιμέλεια Εργασίας: Καλαμάρα Βασιλική

Εποπτεύων Καθηγητής: Παναγόπουλος Αναστάσιος

ΠΑΤΡΑ 2014

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της παρούσας πτυχιακής είναι η προσέγγιση της έννοιας του σπηλαιολογικού τουρισμού στα πλαίσια της ελληνικής πραγματικότητας, όπως αυτός δηλαδή έχει διαμορφωθεί έως σήμερα και ποιες είναι οι προοπτικές εξέλιξης του στο μέλλον.

Πριν γίνει η οποιαδήποτε αναφορά στην ειδική αυτή μορφή τουρισμού εξετάστηκαν οι έννοιες του τουρισμού εν γένει, οι μορφές εναλλακτικού τουρισμού και ειδικότερα ο οικολογικός τουρισμός, μορφή στην οποία εντάσσεται και ο σπηλαιολογικός τουρισμός.

Στο δεύτερο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας αναλύεται η κατάσταση των σπηλαίων στην ελληνική επικράτεια και στοιχεία αυτών, τα οποία τα έχουν καταστήσει ιδιαίτερα δημοφιλή στο παγκόσμιο σπηλαιολογικό γίνεσθαι, όπως η ιστορική τους αξία, ευρήματα που έχουν έρθει στο φως κατά τις σπηλαιολογικές μελέτες. Επίσης, στο ίδιο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στην Ελληνική Σπηλαιολογική Εταιρεία και στη συμβολή της στην έως τώρα ανάδειξη των σπηλαίων.

Το επόμενο κεφάλαιο της εργασίας (Κεφάλαιο 3^ο) παρουσιάζει τα δυο σημαντικότερα κατά γενική ομολογία και προσωπική άποψη ελληνικά σπήλαια και συγκεκριμένα τον Πύργο του Δυρού και το Σπήλαιο του Περάματος. Το πρώτο βρίσκεται στην Πελοπόννησο και το δεύτερο στα Ιωάννινα και δέχονται και τα δυο σημαντικό αριθμό επισκεπτών.

Στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύεται η έννοια του Σπηλαιολογικού τουρισμού και γίνεται μια προσπάθεια προσέγγισης αυτής της μορφής του τουρισμού στην Ελλάδα, αλλά και σε παγκόσμιο επίπεδο, ενώ το επόμενο κεφάλαιο αναλύει τη δυνατότητα των σπηλαίων ως μέσο για την αναβάθμιση του ελληνικού τουριστικού προϊόντος. Συγκεκριμένα, αναλύονται οι προδιαγραφές αξιοποίησης των σπηλαίων, αλλά και τα προβλήματα που μπορεί να αναδείξει ο σπηλαιολογικός τουρισμός και η ανάπτυξη αυτού, αν δεν γίνει με τον ορθό τρόπο για την Ελλάδα. Επιπλέον, παρουσιάζονται τα οφέλη που μπορούν να προκύψουν από την ανάπτυξη του σπηλαιολογικού τουρισμού, αλλά και το ποιες είναι οι δυνατότητες συνδυασμού αυτού με άλλες μορφές εναλλακτικού τουρισμού.

Στο 6^ο κεφάλαιο γίνονται προτάσεις για την καλύτερη διοίκηση των σπηλαίων προς την βέλτιστη τουριστική ανάπτυξη. Αναλύεται το παρόν ως προς τη Διοίκηση μάρκετινγκ και τη συνολικότερη διοίκηση των σπηλαίων και στο πως μπορεί να βοηθήσουν οι φορείς σε κάτι τέτοιο, αλλά και η Σπηλαιολογική Εταιρεία.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	2
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο	8
Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	8
1.1 Εισαγωγή στον τουρισμό	8
1.2 Η σημερινή κατάσταση του ελληνικού τουρισμού.....	9
1.3 Εναλλακτικές μορφές τουρισμού. «Σανίδα σωτηρίας» του ελληνικού τουρισμού	12
1.4 Ο Οικολογικός τουρισμός.....	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο	17
ΕΛΛΑΔΑ. Η ΧΩΡΑ ΤΩΝ ΣΠΗΛΑΙΩΝ	17
2.1 Εισαγωγή	17
2.2 Τα σημαντικότερα ελληνικά σπήλαια.....	18
2.3 Η χρήσεις των σπηλαίων στο πέρασ των αιώνων	20
2.4 Σημαντικά ευρήματα σε σπήλαια - Θρύλοι και παραδόσεις.....	24
2.6 Η Ελληνική Σπηλαιολογική Εταιρεία (Ε.Σ.Ε) και παρεμφερείς οργανώσεις.....	28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο	33
ΤΑ ΔΥΟ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΠΗΛΑΙΑ	33
3.1 Ο Πύργος του Διρού	33
3.2 Το σπήλαιο του Περάματος	35

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο	39
Ο ΣΠΗΛΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	39
4.1 Τι είναι η νέα αυτή μορφή τουρισμού;	39
4.2 Διεθνής & ελληνικός σπηλαιολογικός τουρισμός - Οι δημοφιλέστεροι ελληνικοί προορισμοί	40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο	45
Η ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΣΠΗΛΑΙΩΝ ΚΑΙ Η ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ	45
5.1 Η δυνατότητα των σπηλαίων ως τουριστικό προϊόν στην Ελλάδα.....	45
5.2 Οι προδιαγραφές αξιοποίησης των σπηλαίων & τα προβλήματα στην ανάπτυξη του σπηλαιολογικού τουρισμού στην Ελλάδα	46
5.3 Τα οφέλη από την ανάπτυξη του σπηλαιολογικού τουρισμού	50
5.4 Ο συνδυασμός του σπηλαιολογικού με άλλες μορφές τουρισμού.....	51
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο	53
ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΛΥΤΕΡΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΤΩΝ ΣΠΗΛΑΙΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	53
6.1 Μάρκετινγκ των σπηλαίων	53
6.2 Η συνεργασία των φορέων. Η συμβολή της Ε.Σ.Ε.....	57
6.3 Προκλήσεις	59
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	62
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	66
Ελληνόγλωσση.....	66
Ξενόγλωσση.....	67
Ηλεκτρονικές πηγές	67

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο τουρισμός αποτελεί διεθνώς έναν από τους μεγαλύτερους και πιο δυναμικούς τομείς της παγκόσμιας οικονομίας. Χρόνο με το χρόνο παρατηρείται μια άνοδος του τουρισμού παγκοσμίως, ο οποίος διαφοροποιείται συνεχώς ως προς την ανάδειξη νέων χωρών – τουριστικών προορισμών.

Ειδικότερα για την Ελλάδα, ο τουρισμός αποτελούσε και συνεχίζει σήμερα ν' αποτελεί κεντρικό πυλώνα της οικονομικής και περιφερειακής ανάπτυξης της χώρας. Είναι αξιοσημείωτη μάλιστα η συμβολή του τουρισμού, τόσο στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν της Ελλάδας, όσο και στον τομέα της απασχόλησης και στις επενδύσεις.

Η Ελλάδα είναι μια χώρα με πλούσια πολιτιστική κληρονομιά, και στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος, όπως η εκτεταμένη ακτογραμμή, οι ορεινοί όγκοι, τα ποτάμια, οι λίμνες, τα φαράγγια, οι εθνικοί δρυμοί, τα οποία έχουν μετατρέψει τη χώρα σε έναν από τους σημαντικότερους τουριστικούς προορισμούς παγκοσμίως.

Σημαντικό στοιχείο του τουρισμού είναι ότι η ανάπτυξη του, εκτός από την άμεση δαπάνη των επισκεπτών σε μια περιοχή επιφέρει πρόσθετες θετικές επιπτώσεις στην οικονομία, καθώς κινητοποιεί σημαντικό αριθμό παραγωγικών μονάδων που δραστηριοποιούνται για την κάλυψη της ζήτησης που δημιουργείται. Για την Ελλάδα, ο τομέας του τουρισμού και αυτός της ναυτιλίας αποτελούν τους πιο εξωστρεφείς τομείς της ελληνικής οικονομίας και επιδρούν θετικά στο ισοζύγιο πληρωμών της χώρας, συμβάλλοντας στη μείωση του ελλείμματος των τρεχουσών συναλλαγών.

Παρόλη τη θετική επιρροή που έχει ο τουρισμός στο σύνολο της ελληνικής οικονομίας και παρά το γεγονός ότι η ανάπτυξη αυτού συμπαρασύρει ποικίλους κλάδους της ελληνικής οικονομίας οι οποίοι σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με την τουριστική βιομηχανία, ο ελληνικός τουρισμός πάσχει από χρόνιες παθολογίες που δεν επιτρέπει την ανάπτυξη του στο μέγιστο δυνατό βαθμό.

Ένα από τα βασικότερα προβλήματα που εντοπίζονται στον ελληνικό τουρισμό, είναι το ότι έχει δεχτεί ισχυρό πλήγμα από τη χρόνια παρουσία της Ελλάδας στο παγκόσμιο τουριστικό γίγνεσθαι ως προορισμός μαζικού τουρισμού. Τα στοιχεία που

χαρακτηρίζουν τη χώρα είναι το τρίπτυχο «Άμμος, Ήλιος, Θάλασσα» τα οποία εκ των πραγμάτων δημιουργούν έντονο το φαινόμενο της εποχικότητας του ελληνικού τουρισμού το οποίο υποβαθμίζει κατά πολύ το τουριστικό προϊόν της χώρας.

Μια λύση σε αυτό το πρόβλημα και σημαντική συμβολή στην τουριστική ανάπτυξη της χώρας μπορούν να επιφέρουν οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Έχοντας ως βάση το πλούσιο φυσικό και πολιτισμικό κάλλος της χώρας, μπορούν να δημιουργηθούν ποικίλες δραστηριότητες εναλλακτικού τουρισμού στην Ελλάδα. Οι δραστηριότητες των εναλλακτικών μορφών τουρισμού μπορούν να διαφοροποιήσουν το τουριστικό προϊόν της χώρας και να αυξήσουν την ανταγωνιστικότητα του. Με τον τρόπο αυτό, η Ελλάδα μπορεί να καταπολεμήσει την μαζική συγκέντρωση σε μεμονωμένα τουριστικά σημεία και δημοφιλείς μόνο τουριστικούς προορισμούς (Αθήνα, Κρήτη, Ρόδο, κτλ), δίνοντας την δυνατότητα ή και το προνόμιο της επιλογής διαφορετικού και καινοτόμου τόπου και μορφών χαλάρωσης και ψυχαγωγίας σε έως τώρα αποκομμένες από την τουριστική επισκεψιμότητα και ανάπτυξη περιοχές της χώρας (πχ χωριά, ελληνική ύπαιθρο εν γένει).

Μια από τις μορφές του εναλλακτικού τουρισμού είναι και ο σπηλαιολογικός τουρισμός όπου και αποτελεί αντικείμενο της παρούσας εργασίας. Ο σπηλαιολογικός τουρισμός ελκύει όλο και περισσότερο το ενδιαφέρον των ατόμων, όχι μόνο το επιστημονικό, να εξερευνήσουν τα μυστικά των σπηλαίων. Η Ελλάδα είναι μια χώρα που μπορεί να αποτελέσει πόλο έλξης των ενδιαφερομένων, καθώς αποτελεί την πρώτη χώρα σε αριθμό σπηλαίων, τα οποία μεταξύ άλλων συνδέονται με ενδιαφέρουσες ιστορίες, μύθους και θρύλους που ξεκινούν από τα βάθη της αρχαιότητας και ακολουθούν την ιστορία κάθε σπηλαίου μέχρι και σήμερα, ενώ προκαλούν τον επισκέπτη τους να τα εξερευνήσει σε βάθος και να γνωρίσει την κάθε σπιθαμή τους.

Η ανάπτυξη του σπηλαιολογικού τουρισμού μπορεί να επιφέρει σημαντικά οφέλη για τη χώρα, καθώς μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στην ανάπτυξη περιοχών που βρίσκονται μακριά από τα ήδη δημοφιλή τουριστικού ενδιαφέροντος σημεία, ενώ ταυτόχρονα μπορεί να βοηθήσει στην ενίσχυση του υφιστάμενου ελληνικού τουριστικού προϊόντος, γεγονός που μπορεί να επιφέρει πολλαπλασιαστικά οφέλη για την Ελλάδα και την τουριστική βιομηχανία της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

1.1 Εισαγωγή στον τουρισμό

Ο τουρισμός αποτελεί έναν κλάδο οικονομικής δραστηριότητας ιδιαίτερα σημαντικό για τις χώρες υποδοχής και φιλοξενίας των τουριστών, ο οποίος δεν μπορεί ούτε να υποβαθμιστεί και πολύ περισσότερο να αγνοηθεί από τους θύνοντες, αλλά και τους ειδικούς που ασχολούνται με την πορεία και την εξέλιξη του.

Ο τουρισμός, αν και μπορεί να τον συναντήσει κάποιος στα βάθη της αρχαιότητας με μια διαφορετική μορφή, γνώρισε ιδιαίτερη ανάπτυξη μετά το τέλος των εχθροπραξιών του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, όπου πήρε τη σημερινή του σχεδόν μορφή με αποτέλεσμα ν' αποτελεί σήμερα τη μεγαλύτερη βιομηχανία στον κόσμο¹ (Ηγουμενάκης και συν, 1999).

Η λέξη **τουρισμός** προέρχεται από την γαλλική λέξη *tour* και την αγγλική *touring* που σημαίνουν περιήγηση. Η Διεθνής Ακαδημία Τουρισμού τον ορίζει ως «*το σύνολο των ανθρώπινων μετακινήσεων και των δραστηριοτήτων που προκύπτει από αυτές*». Σήμερα, ο **τουρισμός** αποτελεί¹ (Ηγουμενάκης και συν. 1998):

- (α) την προσωρινή μετακίνηση ανθρώπων σε τουριστικούς προορισμούς που βρίσκονται εκτός των τόπων της μόνιμης κατοικίας τους,
- (β) την ανάπτυξη τουριστικών δραστηριοτήτων κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στους τουριστικούς προορισμούς που επισκέπτονται και
- (γ) τη χρησιμοποίηση τουριστικών εγκαταστάσεων που δημιουργήθηκαν για να ικανοποιούν τις τουριστικές τους ανάγκες ή επιθυμίες στο μέγιστο βαθμό.

¹ Ηγουμενάκης Ν., Κραβαρίτης Κ. και Λύτρας Π. (1999), «Εισαγωγή στον Τουρισμό»

Ο **τουρισμός**, είτε ως διαχρονικό κοινωνικό φαινόμενο, είτε ως διαδεδομένος τρόπος ψυχαγωγίας έγινε προσπάθεια να συγκροτηθεί ως έννοια μόλις το 1937² (Ηγουμενάκης και συν., 1998, Ρούπας, 1993), ενώ σήμερα έχει μεταβληθεί ιδιαίτερα πολύ και έχει πάρει σημαντικές διαστάσεις. Μια τέτοιου είδους μεγάλης κλίμακας δραστηριότητα φυσικό είναι να έχει τόσο θετικές, όσο και αρνητικές συνέπειες τόσο για την οικονομία, όσο και για την κοινωνία και το περιβάλλον στους τουριστικούς προορισμούς³ (Παππάς, 2008) και οι επιπτώσεις του να μην είναι πανάκειες για τη χώρα υποδοχής⁴ (Ηγουμενάκης και συν., 1999).

Εξαιτίας των αρνητικών συνεπειών που έχει προκαλέσει το φαινόμενο του τουρισμού, αναζητήθηκαν νέα πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης και επήλθε η ανάπτυξη νέων ηπιότερων μορφών τουρισμού, ποιοτικότερης μορφής, οι οποίες θα συνδυάζουν στην πλειοψηφία τους τα θετικά αποτελέσματα του τουριστικού φαινομένου, όπως είναι η οικονομική ανάπτυξη της περιοχής υποδοχής τουριστών, αυξημένες θέσεις εργασίας, έργα υποδομής κ.λ.π.

1.2 Η σημερινή κατάσταση του ελληνικού τουρισμού

Η Ελλάδα είναι ένας ιδιαίτερα γνωστός τουριστικός προορισμός και διατηρεί ένα εντυπωσιακό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στον τομέα αυτό, κάτι όμως το οποίο πρέπει να σημειωθεί ότι δεν είναι εκμεταλλεύσιμο στο μέγιστο βαθμό. Αυτό συμβαίνει κυρίως λόγω της εποχικότητας που παρουσιάζει ο ελληνικός τουρισμός, γεγονός που γεννά την άμεση και επιτακτική ανάγκη επιμήκυνσης της τουριστικής περιόδου στη χώρα μας.

Σύμφωνα με στοιχεία του Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων για το 2012 (Εικόνα 1) η συμμετοχή του ελληνικού τουρισμού στο ΑΕΠ της χώρας ήταν 16,4%, ενώ η συμμετοχή του στην απασχόληση ήταν 18,3% (688.800 άτομα απασχολούνταν στον τουρισμό το 2012). Οι τουριστικές αφίξεις για το 2012 άγγιξαν

² Ηγουμενάκης Ν., Κραβαρίτης Κ. και Λύτρας Π. (1999), «Εισαγωγή στον Τουρισμό», Ρούπας Β. (1993), «Αρχές Τουρισμού»

³ <http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/3483/1046.pdf>

⁴ Ηγουμενάκης Ν., Κραβαρίτης Κ. και Λύτρας Π. (1999), «Εισαγωγή στον Τουρισμό»

τα 15,5 εκατομμύρια επισκέπτες και οι εισπράξεις από την παραμονή αυτών στην Ελλάδα ανήλθαν στα 10 δις ευρώ.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ενώ η Ελλάδα έχει πλήθος διαφορετικών προορισμών σαν χώρα και μπορεί να δώσει πλήθος επιλογών στους τουρίστες παρατηρήθηκε το 2012 μια συγκέντρωση των τουριστών σε ορισμένες περιοχές όπως η Κρήτη, τα Δωδεκάνησα, η Μακεδονία και η Στερεά Ελλάδα.

Η κατάσταση του ελληνικού τουρισμού το 2012 ήταν αρκετά καλή αν και η πορεία του τουρισμού ήταν φθίνουσα, καθώς οι διεθνείς αφίξεις μειώθηκαν κατά 5,5% συγκριτικά με το 2011, ενώ η μεταβολή των εισπράξεων ήταν επίσης μειωμένη κατά 4,6% σε σύγκριση με τα στοιχεία του προηγούμενου έτους⁵ (ΣΕΤΕ, 2013).

Εικόνα 1: Στοιχεία Ελληνικού Τουρισμού 2012, Πηγή: http://sete.gr/fileuploads/tourism_Facts_Figures/FACTS%20%20FIGURES%202013.pdf

Για το 2013 επιβεβαιώνονται οι προβλέψεις για την πορεία της τουριστικής κίνησης, καθώς έχουν ήδη καταγραφεί σημαντικές αυξήσεις τόσο σε παραδοσιακές αγορές της Ευρώπης όσο και σε νέες αγορές (αναπτυσσόμενες) από ολόκληρο τον κόσμο.

Ειδικότερα στη Γερμανία ήδη καταγράφεται αύξηση 10%, στην Αυστρία η αύξηση κυμαίνεται στο 33%, ενώ από την Πολωνία οι κρατήσεις έχουν αυξηθεί κατά

⁵ http://sete.gr/fileuploads/tourism_Facts_Figures/FACTS%20%20FIGURES%202013.pdf

39% αν συγκριθούν με τα αντίστοιχα νούμερα της περσινής σεζόν⁶ (Ανδρής, 2013). Σχετικά με τους Αυστριακούς τουρίστες έχουν παρατηρήσει και σημειώσει σε έρευνα για τον ελληνικό τουρισμό ότι η σχέση τιμής και προϊόντος ήταν άριστη (Value for money) ενώ ταυτόχρονα οι Έλληνες ήταν ιδιαίτερα φιλικοί έναντι των τουριστών και ότι το ελληνικό τουριστικό προϊόν είναι άριστο. Επίσης, διαπίστωσαν ότι στα ελληνικά νησιά δεν υπήρχε ούτε ίχνος διαδηλώσεων και επεισοδίων. Σημαντικό γι' αυτούς όπως δηλώνουν είναι ότι η Ελλάδα αποτελεί ένα μεγάλο τουριστικό προορισμό που συνδυάζει τον πολιτισμό, την καλοκαιρινή ατμόσφαιρα, την καλή κουζίνα και τη δυνατότητα για έναν τουρίστα να έχει μια ολόκληρη παραλία στη διάθεσή του⁷ (Ασημένιος, 2013b).

Παράλληλα, οι κρατήσεις για την Ελλάδα από Βρετανούς τουρίστες έχουν επίσης αυξηθεί, ενώ ανοδική τροχιά καταγράφουν ταυτόχρονα και οι κρατήσεις από Ρώσους, τουρίστες από τις ΗΠΑ, αλλά και τον Καναδά⁸ (Ανδρής, 2013). Αξίζει να σημειωθεί ότι σημαντικός αριθμός κρατήσεων υπάρχει και για περιόδους low season (χαμηλής τουριστικής κίνησης), όπως είναι για παράδειγμα ο μήνας Σεπτέμβριος, καθώς παρατηρείται μια αύξηση στη ζήτηση των τουριστικών πακέτων του Φθινοπώρου⁹ (Ασημένιος, 2013a).

Ως ισχυρός ανταγωνιστής της Ελλάδας σημειώνεται η γείτονα χώρα, Τουρκία στον τομέα του τουρισμού καθώς το τουριστικό προϊόν των δυο χωρών είναι παρεμφερές. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Τουρκία έχει αναπτύξει σημαντικές υποδομές και οι επενδύσεις που έχουν γίνει προς την ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου προϊόντος - εμπειρίας είναι αρκετές και την έχουν κατατάξει σε υψηλές θέσεις των δημοφιλών τουριστικών προορισμών.

Παρόλα αυτά ο ελληνικός τουρισμός καταγράφει το 2013, 17 εκατ. αφίξεις ξένων τουριστών, ενώ ταυτόχρονα καταγράφει σημαντικές επιτυχίες στα διεθνή μέσα για την τρέχουσα σεζόν. Έτσι, ένα από τα καλύτερα μέρη για να απολαύσει κανείς υπαίθρια καλοκαιρινή μουσική βρίσκεται στην Ελλάδα και είναι το Ηρώδειο, ενώ ξενοδοχεία ανά τον κόσμο (πχ στην Κόστα Ρίκα έως την Ταϊβάν) κατασκευάζονται

⁶ Ανδρής (2013), «Ο ελληνικός τουρισμός κερδίζει το στοίχημα για το 2013», <http://www.imerisia.gr/article.asp?catid=26527&subid=2&pubid=112998094>

⁷ Ασημένιος Σ (2013b), «Ταιριάζει στους Αυστριακούς η Ελλάδα;»

⁸ Ανδρής (2013), «Ο ελληνικός τουρισμός κερδίζει το στοίχημα για το 2013», <http://www.imerisia.gr/article.asp?catid=26527&subid=2&pubid=112998094>

⁹ Ασημένιος Σ.(2013a), «Η Ελλάδα κερδισμένη της θερινής σεζόν»

με βάση την ελληνική νησιωτική αρχιτεκτονική, ενώ Έλληνες κρατούν τα ηνία σε ξενοδοχειακές μονάδες 5 αστέρων στο εξωτερικό¹⁰ (Κουσουνής, 2013).

Αν και η πορεία διαφαίνεται θετική έως και το κλείσιμο της φετινής σεζόν, τα χρόνια προβλήματα που ταλανίζουν τον ελληνικό τουρισμό καθώς και οι κακές επιδόσεις των προηγούμενων περιόδων (2009-2012), σε συνδυασμό με την άνοδο των βασικών ανταγωνιστών επιβεβαιώνουν την ανάγκη για δραστικές παρεμβάσεις στον τουρισμό. Δεν μπορούμε να παραλείψουμε ότι υπάρχει ένα σημαντικό έλλειμμα στην ελληνική τουριστική πολιτική με 48 διαφορετικά πρόσωπα να έχουν περάσει από την πολιτική ηγεσία του ελληνικού τουρισμού την περίοδο 1992-2010, ενώ η χώρα εξακολουθεί να υποδέχεται περισσότερο από το 50% των διεθνών αφίξεων το τρίμηνο Ιούλιος, Αύγουστος και Σεπτέμβριος. Σημαντικό πρόβλημα είναι και η συγκέντρωση του τουριστικού φαινομένου σε 4 περιοχές της χώρας, όπως αυτές αναφέρθηκαν παραπάνω με αποτέλεσμα όλων αυτών, ο τουρισμός αυτή τη στιγμή στην Ελλάδα να λειτουργεί με μόνο το 80% των δυνατοτήτων του¹¹ (ΣΕΤΕ, 2011).

1.3 Εναλλακτικές μορφές τουρισμού. «Σανίδα σωτηρίας» του ελληνικού τουρισμού

Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού έχουν τα τελευταία χρόνια πάρει σημαντικές διαστάσεις σε σημείο που σε ορισμένα μέρη έχουν υποσκελίσει ουσιαστικά το φαινόμενο του «μαζικού» τουρισμού. Ο εναλλακτικός τουρισμός είναι περισσότερο ποιοτική μορφή τουρισμού και περισσότερο φιλικός προς το περιβάλλον. Ο εναλλακτικός τουρίστας δεν έχει σκοπό μονάχα την εξερεύνηση των κλασικών μορφών διασκέδασης και ψυχαγωγίας στα πλαίσια των διακοπών του, αλλά έχει σκοπό τις εναλλακτικές μορφές ψυχαγωγίας και χαλάρωσης του. Ο εναλλακτικός τουρίστας δεν ταξιδεύει μόνο κατά την καλοκαιρινή περίοδο, αλλά μπορεί να ταξιδέψει καθ' όλη τη διάρκεια του έτους.

¹⁰ Κουσουνής Σ. (2013) «Μετράει επιτυχίες ο ελληνικός τουριστικός προορισμός. Παγκόσμιες διακρίσεις αρχαιολογικών χώρων και ξενοδοχειακών εγκαταστάσεων»,

¹¹ ΣΕΤΕ (2011), «Ο Τουρισμός πρωταγωνιστής στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της Ελλάδας»

Ο Εναλλακτικός τουρισμός αποτελείται από εκείνες τις μορφές τουρισμού, που έρχονται σε επαφή με κοινωνικές, περιβαλλοντικές, αθλητικές και επαγγελματικές δραστηριότητες, ενώ σε αυτές τις μορφές περιλαμβάνονται εκείνες που έχουν ως βασικό χαρακτηριστικό τους την αντίθεση στο κλασικό πρότυπο του

Πηγή: <http://www.entertheweb.gr/el/news.php?n=91>

«μαζικού τουρισμού» και ως σκοπό, μέσα από τις τουριστικές δραστηριότητες, την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, τη διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς και τη φυσική ζωή του τόπου υποδοχής των εναλλακτικών τουριστών.

Ο εναλλακτικός τουρίστας, είναι συνήθως άτομο ανώτερου κοινωνικού και μορφωτικού επιπέδου, όπου προσπαθεί να επισκέπτεται «παρθένα» μέρη, δηλαδή μέρη που δεν έχει πατήσει ανθρώπινο πόδι στο παρελθόν, λόγω του ότι αυτός είναι ένας παράγοντας διέγερσης της του αισθήματος της περιήγησης, κάτι το οποίο είναι χαρακτηριστικό του τουρίστα. Αυτού του είδους ο τουρίστας προσπαθεί να αποφύγει τον σύγχρονο πολιτισμό για κάποιο χρονικό διάστημα και να δημιουργήσει κανάλια επικοινωνίας με τον ντόπιο πληθυσμό της περιοχής την οποία επισκέπτεται, ενώ συνήθως συλλέγει μόνος του όλες τις απαραίτητες πληροφορίες για το ταξίδι του, χωρίς τη βοήθεια κάποιου ταξιδιωτικού πράκτορα¹² (Laarman & Durst, 1987).

Επίσης, παρατηρείται ότι ο εναλλακτικός τουρίστας ταξιδεύει είτε μόνος του, είτε με φιλικά ή πρόσωπα του οικογενειακού του περιβάλλοντος και χρησιμοποιεί

¹² Laarman, JG and Durst, PB (1987). «Nature travel and tropical forests»

ιδιωτικά μέσα μεταφοράς. Το δρομολόγιο του μπορεί να είναι απρόβλεπτο, όπως απρόβλεπτη μπορεί να είναι τόσο η διάρκεια, όσο και το κόστος του ταξιδιού του. Το μόνο σίγουρο είναι ότι ο συγκεκριμένος τουρίστας είναι περιβαλλοντικά ευαίσθητος και επιδεικνύει σημαντική θέληση για προσφορά στην ενίσχυση της τοπικής κοινωνίας που τον φιλοξενεί στην οποία αναλαμβάνει συνήθως πλήθος δραστηριοτήτων ¹³(Krippendorf, 1982).

Οι σημαντικότερες μορφές του εναλλακτικού τουρισμού μπορούν να συνοψισθούν ως εξής:

- Ø Πολιτιστικός τουρισμός
- Ø Γαστρονομικός τουρισμός
- Ø Θρησκευτικός τουρισμός
- Ø Συνεδριακός τουρισμός
- Ø Εκθεσιακός τουρισμός
- Ø Ταξίδι ενδυνάμωσης ομάδων
- Ø Επιχειρηματικός τουρισμός
- Ø Αθλητικός τουρισμός
- Ø Τουρισμός περιπέτειας
- Ø Χειμερινός τουρισμός
- Ø Θεματικός τουρισμός
- Ø Αγροτουρισμός
- Ø Οικολογικός τουρισμός
- Ø Ορεινός τουρισμός
- Ø Φυσιολατρικός τουρισμός
- Ø Τουρισμός Υγείας και ευεξίας
- Ø Κοινωνικός τουρισμός
- Ø Μαθητικός τουρισμός
- Ø Τουρισμός κινήτρων.

Σύμφωνα με τους Τσάρτα και Κοκκώση¹⁴ (1999), η Ελλάδα είναι μια χώρα η οποία ενδείκνυται και θα μπορούσε να αποτελέσει σημαντικό εναλλακτικό

¹³ Krippendorf J. (1982). «Towards new tourism policies: the importance of environmental and sociocultural factors»

¹⁴ Τσάρτας Π. και Κοκκώσης Χ., (1999), «Ανάπτυξη και Περιβάλλον στον Τουρισμό»

προορισμό, καθώς συνδυάζει άψογα όλα εκείνα τα στοιχεία που χρειάζονται για την ανάπτυξη των παραπάνω ειδών τουρισμού.

Αρχικά είναι μια χώρα πλούσια στο φυσικό της πλούτο και την ομορφιά, καθώς έχει να επιδείξει σπουδαίους ορεινούς όγκους, τοπία φυσικής ομορφιάς, θάλασσα και χιλιόμετρα ενδιαφέρουσας ακτογραμμής, άγρια φύση και εθνικούς δρυμούς, φαράγγια και σπηλιές, πλήθος λιμνών και ποταμών τα οποία μπορούν να ικανοποιήσουν και τον πιο απαιτητικό επισκέπτη. Επίσης, ως χώρα διατηρεί μια σημαντική παράδοση και πολιτιστική κληρονομιά, η οποία ξεκινά αιώνες πριν με πλήθος ηθών και εθίμων, θρησκευτικών και λατρευτικών παραδόσεων. Οι πολιτιστικές δραστηριότητες και οι διάφορες μορφές τέχνης που αναπτύσσονται σε πολλά μέρη της Ελλάδας μπορεί να αποτελέσουν έναν μοναδικό πόλο έλξης για τους εναλλακτικούς τουρίστες. Επιπρόσθετα, η ελληνική αρχιτεκτονική, τα μουσεία και οι παραδοσιακοί οικισμοί δύναται να «ταξιδέψουν» τον τουρίστα και να κινήσουν την περιέργεια του για περαιτέρω αναζητήσεις και επανάληψη του ταξιδιού του¹² (Τσάρτας & Κοκκώσης, 1999).

1.4 Ο Οικολογικός τουρισμός

Ο οικολογικός τουρισμός συγκεντρώνει διάφορους ορισμούς. Οι περισσότεροι συνομολογούν ότι ο οικολογικός τουρισμός αποτελεί μια μορφή τουρισμού η οποία συνδέεται με διάφορες τουριστικές δραστηριότητες στη φύση («τουρισμός φύσης» ή «φυσιολατρικός τουρισμός»), ενώ αναπτύσσεται σε οικολογικά αξιόλογες και στην πλειοψηφία τους σε θεσμοθετημένης περιβαλλοντικής προστασίας (π.χ. περιοχές Natura) περιοχές. Παράλληλα, ο οικολογικός τουρισμός εμπεριέχει διάφορες δραστηριότητες επιστημονικού και ταυτόχρονα εκπαιδευτικού χαρακτήρα, ειδικότερα όταν αυτός αφορά την παρατήρηση κάποιου οικολογικού συστήματος¹⁵ (Altertourism, 2011).

Ο οικολογικός τουρισμός είναι η μορφή εκείνη του τουρισμού που λαμβάνει χώρα στη φύση, προστατεύοντας την και ταυτόχρονα διοχετεύοντας πόρους στις προστατευόμενες περιοχές, δημιουργώντας θέσεις εργασίας και συμβάλλοντας στις τοπικές κοινωνίες προσφέροντας περιβαλλοντική εκπαίδευση.

¹⁵ Altertourism (2011), «Οικοτουρισμός»

Ο οικολογικός τουρισμός εμπεριέχει συνοπτικά τα παρακάτω χαρακτηριστικά στοιχεία:

- i. Συνδυάζει όλες τις μορφές τουρισμού που σχετίζονται με το φυσικό περιβάλλον, την παράδοση και τον πολιτισμό.
- ii. Περιλαμβάνει σε ένα μεγάλο μέρος του διαδικασίες εκπαίδευσης και ενημέρωσης.
- iii. Συμβάλλει στην ελαχιστοποίηση αρνητικών συνεπειών στο περιβάλλον μιας κοινωνίας
- iv. Προάγει την προστασία των φυσικών πόρων μιας περιοχής, ενισχύοντας την τοπική της οικονομία.

Η Ελλάδα είναι ένας προορισμός που ενδείκνυται για την ανάπτυξη της συγκεκριμένης μορφής τουρισμού, καθώς μπορεί να προσφέρει μια ολοκληρωμένη εμπειρία στον τουρίστα, συντελώντας κατ' αυτόν τον τρόπο στην αξιοποίηση και προστασία της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΕΛΛΑΔΑ. Η ΧΩΡΑ ΤΩΝ ΣΠΗΛΑΙΩΝ

2.1 Εισαγωγή

Η Ελλάδα, εξαιτίας των πλούσιων ασβεστολιθικών πετρωμάτων της, διαθέτει τεράστιο αριθμό σπηλαίων που υπολογίζεται, με τις μετριοτέρες εκτιμήσεις, ότι πρέπει να ξεπερνά τα 15.000. Στην Ελλάδα, οι πρώτες καταγεγραμμένες έρευνες σπηλαίων ξεκίνησαν από ξένους επιστήμονες όπως τον Γερμανό Φέντλερ (1841), ο οποίος επισκέφθηκε και μελέτησε το σπήλαιο “Καταφύκι” της Κύθνου, τον Ελληνογάλλο Σιδερίδη (1891) όπου μελέτησε τις δημοφιλείς καταβόθρες στην περιοχή Κάψιας της Τρίπολης, τον Άγγλο P. Col (1910), όπου εξερεύνησε αντίστοιχο με το προηγούμενο σπήλαιο στην Κωπαίδα και τον σπηλαιολόγο Adalbert Markovitz την περίοδο 1928 έως και 1939 που εξερεύνησε πλήθος σπηλαίων με μεγάλο επιστημονικό ενδιαφέρον¹⁶ (Μερδενισιάνος, 2007).

Η Ελλάδα μπορεί να αποτελέσει μια χώρα με έντονο ενδιαφέρον ως προς τα σπήλαια, καθώς αποτελεί την πρώτη χώρα σε αριθμό σπηλαίων, τα οποία μεταξύ άλλων συνδέονται με ενδιαφέρουσες ιστορίες, μύθους και θρύλους που ξεκινούν από τα βάθη της

Πηγή:

<http://www.pressgr.com/tourism/2009/08/07/%CF%83%CF%84%CF%B1%CF%BB%CF%B1%CF%BA%CF%84%CF%AF%CF%84%CF%B5%CF%82-%CF%BA%CF%B1%CF%B9-%CF%83%CF%84%CF%B1%CF%BB%CF%B1%CF%B3%CF%BC%CF%AF%CF%84%CF%B5%CF%82-%CF%83%CF%B7%CF%B7%CF%BC%CF%B1%CF%84%CF%AF/>

¹⁶ Μερδενισιάνος Κ (2007), «Συνοπτική περιγραφή της ιστορίας της Σπηλαιολογίας στην Ελλάδα και του έργου της ελληνικής σπηλαιολογικής εταιρείας»

αρχαιότητας και ακολουθούν την ιστορία κάθε σπηλαίου μέχρι και σήμερα, ενώ προκαλούν τον επισκέπτη τους να τα εξερευνήσει σε βάθος και να γνωρίσει την κάθε σπιθαμή τους.

2.2 Τα σημαντικότερα ελληνικά σπήλαια

Στην παρούσα ενότητα απαριθμούνται τα σημαντικότερα ελληνικά σπήλαια, όπως αυτά αποτυπώθηκαν από την Ελευθερία Τράιου¹⁷ (1993):

1. Σπήλαιο Ερμή Τρικάλων (Κορινθίας)
2. Σπήλαιο Λιμνών Καστριών
3. Σπήλαιο Καψιάς Τρίπολης
4. Σπήλαιο Λυκούργου Δολών (Μεσσηνίας)
5. Σπήλαιο Αλεπότρυπα Διρού (Λακωνίας)
6. Σπήλαιο Γλυφάδα Διρού (Λακωνίας)
7. Σπήλαιο Καταφύγχι Διρού (Λακωνίας)
8. Σπήλαιο Αγ. Σοφία Μυλοποτάμου (Κηθύρων)
9. Σπήλαιο Αρτεμίσιο (Αργολίδας)
10. Σπήλαιο Διονύσου Λεωνιδίου
11. Σπήλαιο Αγ Ανδρέα Καστανίας Βοιών
12. Σπήλαιο Αγ Σοφίας Τοπολίων Κισσάμου
13. Σπήλαιο Γκουβερνέτο Χανίων
14. Σπήλαιο Μελιδονίου Ρεθύμνου
15. Σπήλαιο Ασφέντου Σφακίων (Χανίων)
16. Σπήλαιο Σεντόνη Ζωνιανών (Ρεθύμνου)
17. Σπήλαιο Ιδαίον Αντρου Ψηλορείτη
18. Σπήλαιο Αγ Παρασκευής Σκοτεινού (Ηράκλειο)
19. Σπήλαιο Ειλειθίας Ηρακλείου
20. Σπήλαιο Μιλάτου Λασιθίου
21. Σπήλαιο Πελεκητά Κάτω Ζάκρου
22. Σπήλαιο Λαβύρινθος Γόρτυνος
23. Σπήλαιο Γερανίου Ρεθύμνου

¹⁷ Τράιου Ε. (1993), «Επτάμισι χιλιάδες σπήλαια. Η διάσωσή τους προϋποθέτει προγραμματισμένη αξιοποίηση με νέες τεχνικές ηλεκτροφωτισμού»

24. Σπήλαιο Δικταίον Άντρον Ψυχρού (Λασιθίου)
25. Σπήλαιο Κούμελλου Αρχαγγέλου Ρόδου
26. Σπήλαιο Ελληνοκαμάρα Κάσου
27. Σπήλαιο Κεφάλας Καλύμνου
28. Σπήλαιο Επτα παρθένων Καλύμνου
29. Σπήλαιο Αντίπαρου
30. Σπήλαιο Δαιμόνων Πάρου
31. Σπήλαιο Καταφύκι Κύνθου
32. Σπήλαιο Διός ή Ζα Νάξου
33. Σπήλαιο Αγ. Ιωάννη Ηρακλειάς
34. Σπήλαιο Κουταλά Σερίδου
35. Σπήλαιο Κατακόμβες Μήλου
36. Σπήλαιο Ευάλια Μήλου
37. Σπήλαια Σάμου
38. Σπήλαια Λέσβου
39. Σπήλαιο Μακρής Αλεξανδρούπολης
40. Σπήλαιο Κύκλωπα Πολύφημου Μαρωνίας Κομοτηνής
41. Σπήλαιο Αλιστράτης Σερρών
42. Σπήλαιο Μααρά Δράμας
43. Σπήλαιο Εφταμύλων Σερρών
44. Σπήλαιο Αγ. Γεωργίου Κιλκίς
45. Σπήλαιο Πετραλώνων Χαλκιδικής
46. Σπήλαιο Ζυγού Καβάλας
47. Σπήλαιο Λιβερών Ξάνθης
48. Σπήλαιο Μεγ. Πρέσπας
49. Σπήλαιο Δράκου Καστοριάς
50. Σπήλαιο Περάματος Ιωαννίνων
51. Σπήλαιο Ανεμότρυπα Πραμάντων Ιωαννίνων
52. Σπήλαιο Παπανικολής Μεγανησίου Λευκάδας
53. Σπήλαιο Αντο Νυμφών Ιθάκης
54. Σπήλαιο Αγγαλάκι Σάμης Κεφαλονιάς
55. Σπήλαιο Δρογγοράτη Κεφαλονιάς
56. Σπήλαιο Μελισσάνη Κεφαλονιάς
57. Σπήλαιο Κυανούν Ζακύνθου

58. Σπήλαια Γράβες Παξών
59. Σπήλαιο Ζωγράφου Γραικικού Άρτας
60. Σπήλαιο Αγ. Τριάδας Καρύστου Εύβοιας
61. Σπήλαιο Κωρύκειον Αντρον Παρνασσού
62. Σπήλαιο Περιστέρι Μεθάνων
63. Σπήλαιο Προφήτη Ηλία Γλυφάδας
64. Σπήλαιο Νυμφλήπτου Βάρης
65. Σπήλαιο Παιανίας Αττικής
66. Σπήλαιο Πάνος Πάρνηθας
67. Σπήλαιο Νταβέλη Πεντέλη
68. Σπήλαιο Σωτήρος Αττικής
69. Σπήλαιο Κερατέας Αττικής
70. Σπήλαιο Φαρού Αλαδινού Άνδρου

Τα παραπάνω σπήλαια είναι μόνο μερικά από τα χιλιάδες σπήλαια που βρίσκονται διάσπαρτα στην ελληνική επικράτεια και κρύβουν μικρούς θησαυρούς για εξειδικευμένους ερευνητές και επιστήμονες, αλλά και επισκέπτες.

2.3 Η χρήσεις των σπηλαιίων στο πέρας των αιώνων

Τα σπήλαια έχουν χρησιμοποιηθεί από την αρχαιότητα με διάφορους τρόπους. Ήδη από τα πρώτα δείγματα ζωής στον πλανήτη φαίνονται να χρησιμοποιούνται τα σπήλαια, άλλες φορές ως

Πηγή: <http://365diakopes.blogspot.gr/2010/06/19.html>

χώροι κατοικίας, άλλες φορές ως τόποι λατρείας, άλλες ως αποθηκευτικοί χώροι, ως κρυψώνες κτλ.

Σημαντικοί παράγοντες για την επιλογή της χρήσης των σπηλαίων αποτέλεσαν τόσο η μορφή, το μέγεθος, ο φωτισμός, η υγρασία και η θερμοκρασία στο εσωτερικό τους, όσο και η θέση τους (απομονωμένα, κοντά σε οικισμό ή κοντά σε ναό ή ιερό). Επιπλέον ιδιαίτερη σημασία για την επιλογή ενός σπηλαίου μπορούσαν να έχουν η δυνατότητα πρόσβασης, η γειτνίαση με ποτάμια ή άλλες πηγές νερού, καθώς και η ύπαρξη νερού μέσα στο ίδιο το σπήλαιο¹⁸ (Μαυρογιάννη).

Η παλαιότερη χρήση των σπηλαίων ανάγεται στην Παλαιολιθική Εποχή, όπου σύμφωνα με τον Συμεωνίδη¹⁹ (1993), οι άνθρωποι ζούσαν στα σπήλαια σε μικρές ομάδες, προσπαθώντας να επιβιώσουν, αλλά και να προστατευθούν από τις αντίξοες κλιματολογικές συνθήκες, αλλά και από τα στοιχεία της άγριας φύσης, τα οποία δεν είχαν ακόμη κατανοήσει και πολλές φορές δεν είχαν βρει τρόπους να αντιμετωπίσουν. Μέσα σε αυτά αναγνωρίζονται τα πρώτα στάδια εξέλιξης του ανθρώπινου είδους.

Οι αρχαιότερες ενδείξεις ανθρώπινης ύπαρξης μέσα σε σπήλαια συναντώνται από τους ερευνητές στο Σπήλαιο των Πετραλώνων (Χαλκιδική), όπου οι

αρχαιολογικές – σπηλαιολογικές έρευνες έφεραν στο φως ένα ακέραιο ανθρώπινο κρανίο του Ευρωπαϊού Homo Erectus. Πλούσια είναι τα κατάλοιπα της Παλαιολιθικής Εποχής και σε άλλα σπήλαια της χώρας μας, όπως για παράδειγμα κατάλοιπα διατροφής, εργαλεία για κυνήγι και κατασκευή

Πηγή: <http://xromata.com/?p=3034>

¹⁸ Μαυρογιάννη «Αρχαιολογία και Σπήλαια», <http://users.sch.gr/amayrog/global-sch-autosch/iware/?D=83cd2e30cc033baf9355490f10f6c312>

¹⁹ Συμεωνίδης (1993), «Πρώτες Κατοικίες. Ο άνθρωπος των σπηλαίων στην Παλαιολιθική εποχή και τα αρχαιολογικά ευρήματα»

αντικειμένων, καθώς και κοσμήματα²⁰ (Μαυρογιάννη).

Με το πέρασμα στη Μέση Νεολιθική εποχή, η χρήση των σπήλαιων παραμένει γνωστή ως μόνιμη ή εποχική κατοικία του ανθρώπου, ως χώρος αποθήκευσης ή εργασίας, ακόμη και ως χώρος καταυλισμού ζώων, ενώ δεν είναι λίγες οι φορές που τα σπήλαια σημειώνονται ως χώροι ταφής. Επίσης, σε ορισμένα σπήλαια που χρονολογείται κάποια δραστηριότητα της εποχής εκείνης έχουν βρεθεί ζωόμορφα ειδώλια, μικρά αγγεία προσφορών, στοιχεία τα οποία υποδεικνύουν κάποια άσκηση μαγικών τελετουργιών.

Διανύοντας μερικά χρόνια ακόμη και φθάνοντας στην εποχή του χαλκού, παρατηρείται ότι ο άνθρωπος εγκαταλείπει τα σπήλαια ως κατοικίες, ενώ σημειώνεται ότι εκείνη την περίοδο τα σπήλαια χρησιμοποιούνται ως επί το πλείστον ως αποθηκευτικοί χώροι των οικισμών που έχουν δημιουργηθεί ή ως χώροι ταφής με αχνές ενδείξεις λατρείας²¹ (Συμεωνίδης, 1993).

Στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού, τα ευρήματα αναδεικνύουν τα σπήλαια κυρίως ως λατρευτικούς χώρους των κατά τόπους θεών. Εντονότερη είναι η ένδειξη αυτή στα σπήλαια της Κρήτης, τα οποία κυρίως αναφέρονται στην περίοδο της ακμής του μινωικού πολιτισμού. Χαρακτηριστικά λατρευτικά σπήλαια του νησιού αποτελούν το “Σπήλαιο Είλειθυίας” Αμνισού Ηρακλείου, το “Σπήλαιο Ψυχρό” Λασιθίου, το σπήλαιο Αρκαλοχωρίου Ηρακλείου και το “Ιδαίον Άντρο” Ανωγείων Ρεθύμνης, τα οποία αποτελούν πόλο έλξης κάθε χρόνο για πλήθος τουριστών, καθώς πέρα από το γεωλογικό τους ενδιαφέρον συνδέονται με την ιστορία και τη μυθολογία, με θρύλους και παραδόσεις του νησιού²² (Μαυρογιάννη).

Κατά τους ιστορικούς χρόνους από το πλήθος των αφιερωμάτων που βρίσκονται μέσα στα σπήλαια και τοποθετούνται χρονικά σε αυτή την περίοδο, διαπιστώνεται ότι τα σπήλαια αποτελούσαν κυρίως χώρους λατρείας και ήταν αφιερωμένα σε θεότητες

²⁰ Μαυρογιάννη «Αρχαιολογία και Σπήλαια», <http://users.sch.gr/amayrog/globalsch-autosch/iware/?D=83cd2e30cc033baf9355490f10f6c312>

²¹ Συμεωνίδης (1993), «Πρώτες Κατοικίες. Ο άνθρωπος των σπηλαίων στην Παλαιολιθική εποχή και τα αρχαιολογικά ευρήματα»

²² Μαυρογιάννη «Αρχαιολογία και Σπήλαια», <http://users.sch.gr/amayrog/globalsch-autosch/iware/?D=83cd2e30cc033baf9355490f10f6c312>

που επιτελούσαν, κατά περίπτωση, διαφορετικό κοινωνικό ρόλο. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι τα εξής:

- **Σπήλαιο Ιδαίων Άντρο στην Κρήτη**, το οποίο είναι ένα σπήλαιο αφιερωμένο στο Θεό Δία, πατέρα των Θεών και ανθρώπων. Σύμφωνα με το μύθο, σε αυτό το σπήλαιο γεννήθηκε και ανατράφηκε ο θεός προστατευμένος από την «οργή» του Κρόνου
- **Σπήλαιο του Ερμή στα Τρίκαλα Κορινθίας**, το οποίο ήταν αφιερωμένο στον Πάνα, θεό των ποιμένων.
- **Σπήλαιο της Βοιωτίας** ήταν αφιερωμένο στο Διόνυσο, θεό της βλάστησης, καθώς πιστεύεται ότι γεννήθηκε σε αυτό και ανατράφηκε από τη Νύμφη Κορώνεια.

Βέβαια, η χρήση των σπηλαίων και η καταφυγή σε αυτά του ανθρώπου δεν σταμάτησε στα χρόνια αυτά, αλλά συνεχίστηκε και στα νεότερα χρόνια, όπου πολλές σπηλιές αποδεικνύουν ότι χρησιμοποιήθηκαν ως τόποι λατρείας των πρώτων χριστιανών ή ως εκκλησίες σε έκτακτες περιπτώσεις (πχ. κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, όπου στα σπήλαια οι χριστιανοί έκρυβαν εικόνες). Μάλιστα στα σπήλαια συναντάμε δυο ειδών εκκλησίες, τις υπόσκαφες, οι οποίες είναι μέσα σε σπηλιές και τις σπηλαιώδεις, οι οποίες διαμορφώθηκαν με προσθήκες και πάλι μέσα

σε σπηλιές, όπως για παράδειγμα διαμορφώθηκαν με το χτίσιμο κάποιου τέμπλου²³ (Σκούρας, 1993).

Οι σπηλαιώδεις εκκλησίες δημιουργήθηκαν στα πρώτα κιόλας χριστιανικά χρόνια, κατά την περίοδο των διωγμών και

Πηγή: http://syndesmosklchi.blogspot.gr/2012/05/blog-post_18.html

χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν το

“Σπήλαιο Νυμφολήπτου” στη Βάρη Αττικής και “Λυχνοσπηλιά” της Πάρνηθας²⁴ (Μαυρογιάννη).

²³ Σκούρας (1993), «Χριστιανικά λατρευτικά ιερά»

Πολλά σπήλαια χρησιμοποιήθηκαν ως καταφύγια πολιορκημένων κατά την Τουρκοκρατία, αλλά και άλλες δύσκολες εμπόλεμες περιόδους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το σπήλαιο του Μελιδονίου στο Νομό Ρεθύμνης της Κρήτης, το οποίο διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο κατά την τουρκοκρατία. Στο σπήλαιο αυτό βρήκαν προσωρινό καταφύγιο οι 370 κάτοικοι του Μελιδονίου, οι οποίοι αργότερα πολιορκημένοι από τους Τούρκους πέθαναν από ασφυξία μέσα σε αυτό το 1834²⁵ (Τμήμα Τουρισμού Περιφερειακής Ενότητας Ρεθύμνης).

Τέλος, πολλά είναι τα σπήλαια, που ιδιαίτερα την περίοδο της Τουρκοκρατίας, χρησιμοποιήθηκαν από τους πειρατές ως κρησφύγετα και ορμητήρια.

2.4 Σημαντικά ευρήματα σε σπήλαια - Θρύλοι και παραδόσεις

Πηγή: http://dasktrik.blogspot.gr/2013/06/blog-post_883.html

υποδεικνύουν στοιχεία της ζωής μέσα στα σπήλαια και της εξέλιξης της ανθρώπινης ύπαρξης, η οποία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με αυτήν.

Τα σπήλαια όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενη ενότητα έχουν χρησιμοποιηθεί με διάφορους τρόπους, ήδη από την αρχαιότητα και την Παλαιολιθική Εποχή. Είναι ευνόητο λοιπόν, ότι η εξερεύνηση τους και οι ανασκαφές που έχουν γίνει

σε αυτά έχουν φέρει στο φως αρκετά ευρήματα, τα οποία

Επίσης, χαρακτηριστικό πολλών σπηλαίων στον ελλαδικό χώρο είναι το γεγονός ότι συνδέονται με πληθώρα θρύλων και παραδόσεων και αποτελούν για τους

²⁴ Μαυρογιάννη «Αρχαιολογία και Σπήλαια», <http://users.sch.gr/amayrog/globalsch-autosch/iware/?D=83cd2e30cc033baf9355490f10f6c312>

²⁵ Τμήμα Τουρισμού Περιφερειακής Ενότητας Ρεθύμνης, «Σπήλαια», <http://www.rethymnon.gr/index.php?spilea>

ντόπιους πληθυσμούς χώρους «μαγείας» και «ανακάλυψης» ή σύνδεσης πολλές φορές με «απόκοσμες» δραστηριότητες.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται από τον καθηγητή Ιστορικής Γεωλογίας και Παλαιοντολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, κ. Συμεωνίδη²⁶, τα σπήλαια αποτελούν χώρο διαφύλαξης σημαντικών πληροφοριών του παρελθόντος των οποίων τα στοιχεία, αλλά και τα παλαιοντολογικά ευρήματα έχουν μεγάλη αξία για

Πηγή: <http://www.nikaria.gr/index.php?pageid=65%E2%84%91=645&image=1&album=27>

διάφορους κλάδους, όπως οι γεωεπιστήμες, οι φυσικές επιστήμες, αλλά και επιστήμες όπως η βοτανική, η ζωολογία κ.α., γιατί είναι εκείνα που συμπληρώνουν το πάζλ της δημιουργίας και της εξέλιξης τους.

Για παράδειγμα στο σπήλαιο Ασπροχάλικο της Ηπείρου έχουν έρθει στο φως ευρήματα της Μέσης και Ανώτερης Παλαιολιθικής Εποχής, όπως θραύσματα ζώων και υπολείμματα τροφής των χρηστών του σπηλαίου. Τα ευρήματα αυτά, αλλά και παρεμφερή ευρήματα σε άλλα σπήλαια ανά την Ελλάδα, επιβεβαιώνουν την ανθρώπινη παρουσία στις συγκεκριμένες περιοχές εκείνη την περίοδο, κάτι το οποίο μπορεί χωρίς την εύρεση αυτών να αποτελούσε απλά μια εικασία, η οποία ποτέ να μην επιβεβαιωνόταν.

²⁶ Συμεωνίδης (1993), «Πρώτες Κατοικίες. Ο άνθρωπος των σπηλαίων στην Παλαιολιθική εποχή και τα αρχαιολογικά ευρήματα»

Σημάδια της ζωής της Παλαιολιθικής εποχής υπάρχουν και στο Σπήλαιο Φράγγθι της Αργολίδας, όπου οι αρχαιολογικές έρευνες έφεραν στο φως την αρχαιότερη αποδεδειγμένη ναυσιπλοΐα²⁷ (Άρθρο Αγνώστου).

Πρόσφατα οι αρχαιολογικές έρευνες έφεραν στο φως σημαντικά προϊστορικά ευρήματα σε σπήλαια σε διάφορα σημεία της Μαγνησίας, τα οποία αφορούν κυρίως το περίφημο σπήλαιο του Κύκλωπα. Τα ευρήματα αυτά εκτείνονται ήδη από τους Προϊστορικούς έως και τους Ρωμαϊκούς χρόνους, γεγονός που δείχνει ότι το σπήλαιο συνέχισε να κατοικείται τόσο κατά τους Μεσολιθικούς, τους Νεολιθικούς χρόνους, αλλά και αργότερα και συμπεριλαμβάνουν κοσμήματα, εργαλεία, μαγειρικά σκεύη και άλλα. Ένα από τα σημαντικότερα ευρήματα θεωρείται ένα γυναικείο κρανίο, του οποίου η μελέτη βοήθησε τους ερευνητές να προσδιορίσουν το μέσο όρο ζωής της εποχής περί τα 65-70 χρόνια²⁸ (Υδραίου, 2012).

Στην περιοχή του Δυρού εκτός του μεγαλύτερου και γνωστότερου σπηλαιού υπάρχουν τουλάχιστον άλλα τρία σπήλαια που παρουσιάζουν ενδιαφέρον, το σημαντικότερο εκ των οποίων, είναι το σπήλαιο Αλεπότρυπα. Σε ένα θάλαμο του συγκεκριμένου έχει βρεθεί μαρμάρινο γυναικείο ειδώλιο της νεότερης νεολιθικής εποχής μαζί με όστρακα, οστά ζώων, ψαριών και πουλιών, πήλινα αγγεία, κοσμήματα και εργαλεία, κάτι το οποίο πιθανολογείται ότι ο συγκεκριμένος χώρος μπορεί να αποτελούσε και κάποιο χώρο λατρείας ή κατοικία ή εργαστήριο. Γενικότερα, τα ευρήματα του συγκεκριμένου τμήματος αποκαλύπτουν στοιχεία για τη ζωή της εποχής εκείνης, τις δραστηριότητες των ατόμων και το πνευματικό τους επίπεδο²⁹ (Τουριστικός Οδηγός Νεολιθικού Μουσείου Δυρού, 1997).

Επίσης, σημαντικά ευρήματα έχουν έρθει στο φως στο σπήλαιο της Θεοπέτρας, 3 χιλιόμετρα πριν από τα Μετέωρα. Μεταξύ άλλων, στο σπήλαιο βρέθηκαν λίθινα εργαλεία Παλαιολιθικής - Μεσολιθικής και Νεολιθικής Εποχής, κεραμικά ευρήματα Νεολιθικά, οστέινα εργαλεία, κοσμήματα από όστρεο, ένα μοναδικό για τον ελλαδικό χώρο χρυσό κόσμημα της Παλαιολιθικής, της Μεσολιθικής και της Νεολιθικής περιόδου, καθώς και τα περίφημα ανθρώπινα αποτυπώματα της Θεόπετρας που χρονολογούνται στα 130.000 χρόνια πριν από

²⁷ http://users.forthnet.gr/ath/deleps/Unknown_Hellenic_History/arthro_6.htm

²⁸ Υδραίου Γ. (2012), «Προϊστορικά ευρήματα σε σπήλαια σε διάφορα σημεία της Μαγνησίας», <http://www.taxydromos.gr/article.php?id=46973&cat=1>

²⁹ Τουριστικός Οδηγός Νεολιθικού Μουσείου Δυρού (1997)

σήμερα και αποτελούν σπανιότατο εύρημα όχι μόνο για τον ελλαδικό αλλά και για τον ευρωπαϊκό χώρο. Επίσης, στο σπήλαιο έχουν βρεθεί δυο ανθρώπινοι σκελετοί, ο ένας γυναικείος Μεσολιθικής περιόδου (7.500-8.500 ετών) και θεωρείται ιδιαίτερα σημαντικός για τους επιστήμονες, καθώς επιβεβαιώνει την κατοίκηση του ελλαδικού χώρου εκείνη την εποχή. Ο δεύτερος είναι ανδρικός περίπου 14.500 ετών.

Τα διάφορα ευρήματα των σπηλαίων αποδεικνύουν όπως πιστεύουν οι αρχαιολόγοι ότι τα σπήλαια λειτουργούσαν ως καταφύγια για ορισμένες "κοινωνικές" ομάδες, χωρίς να είναι βέβαιο αν οι εν λόγω «κατοικίες» ήταν μόνιμες ή προσωρινές.

Τα ευρήματα των σπηλαίων δεν έχουν αποδείξει μόνο την ύπαρξη ζωής σε αυτά καθ' όλες της περιόδους της ανθρώπινης εξέλιξης, αλλά έχει αποδειχθεί αρκετές φορές ότι υπήρξαν σημεία λατρείας θεών. Δεν είναι επίσης λίγες οι φορές που διάφορα σύμβολα παγανιστικά και «μαγείας» έχουν αποδείξει ότι μέσα στα σπήλαια γινότουσαν διάφορες τελετές και δικαίως ορισμένα σπήλαια έχουν συνδεθεί με θρύλους και μύθους. Η μυθολογία, αλλά και η λαϊκή παράδοση έχουν εξιστορήσει πολλές φορές ιστορίες των σπηλαίων, πιθανότατα λόγω των απόκοσμων χαρακτηριστικών τους. Μυθολογικά τέρατα, θεοί, νεράιδες, Κύκλωπες, δράκοι και άλλα φανταστικά πλάσματα πίστευαν οι άνθρωποι ότι κατοικούσαν στα σπήλαια.

Αναφορές τέτοιες υπάρχουν ήδη από την εποχή του Ομήρου. Ο Κύκλωπας που κατασπάραξε τους συντρόφους του Οδυσσέα ζούσε σε ένα σπήλαιο στη Θράκη. Το σπήλαιο βρίσκεται στην παραλία της Μάκρης με ίχνη χρήσης από τη Νεολιθική Περίοδο χρονολογίας περ. 4.500 π.Χ., εντός του βράχου, ενώ ο χώρος αποκαλύφθηκε κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο³⁰ (Υπουργείο Πολιτισμού).

Δυο σπήλαια στην Κρήτη αναφέρονται στο Δία και δεν είναι άλλα από το

Δικταίον Άντρον, στο οποίο γεννήθηκε ο Δίας και το Ιδαίον Άντρον το οποίο βρίσκεται σε οροπέδιο στον Ψηλορείτη και είναι εκείνο που κατά την ελληνική

³⁰ Υπουργείο Πολιτισμού, «Μάκρη (Σπηλιά Κύκλωπα)», http://odysseus.culture.gr/h/3/gh352.jsp?obj_id=2548

μυθολογία ανατράφηκε ο Δίας.

Θρύλοι λένε ότι στο σπήλαιο «Χάος» ή «Φόρος» της Άνδρου υπήρχαν «κακά πνεύματα» που εξανάγκαζαν τα ζώα των ντόπιων χωρικών στο να πέσουν από το γκρεμό, ενώ σε σπήλαιο του Μεγαλοχωρίου Μεθάνων πίστευαν ότι ζουν νεράιδες. Μια όμορφη νεράιδα πιστεύεται ότι ζούσε και στο σπήλαιο Σφενδόνη στα Ζωνιανά Ρεθύμνης. Γενικότερα, η Ελληνική παράδοση λέει ότι οι Νεράιδες κατοικούσαν πάντα σε υγρά σπήλαια σε ήρεμες και απρόσιτες περιοχές. Στο χωριό Δροσοπηγή Τζουμέρκων βρίσκεται το σπήλαιο της Δρακότρυπας που πιστεύεται ότι έμενε ένα Δράκος, ο οποίος κάθε Δεκαπενταύγουστο έκλεβε την πιο όμορφη κοπέλα του χωριού και την έπαιρνε μαζί του στη σπηλιά του, ενώ ένας δράκος λέει ο μύθος ότι ζούσε και στο σπήλαιο της Καστοριάς³¹ (Πετρόχειλου, 1993).

Οι θρύλοι και οι ιστορίες που συνοδεύουν κάθε σπήλαιο είναι μοναδικές για καθένα από αυτά και η εξιστόρηση τους από τους ντόπιους κατοίκους αποτελεί πολλές φορές ισχυρό κίνητρο για εκείνους τους επισκέπτες που αναζητούν να ακούσουν ιστορίες λαϊκής παράδοσης και μυθοπλασίες.

2.6 Η Ελληνική Σπηλαιολογική Εταιρεία (Ε.Σ.Ε)³² και παρεμφερείς οργανώσεις

Η Ελλάδα είναι μια χώρα με χιλιάδες καταγεγραμμένα σπήλαια και πολλά περισσότερα που ενδεχομένως δεν έχουν ανακαλυφθεί ή εξερευνηθεί ακόμη. Επομένως, δε θα μπορούσε να μην υπάρχουν αρμόδιοι φορείς που να ασχολούνται με αυτά.

Ο σημαντικότερος δημόσιος φορέας που σχετίζεται με τα σπήλαια της Ελλάδας είναι η Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας – Σπηλαιολογίας Ελλάδας, η οποία υπάγεται στο Υπουργείο Πολιτισμού. Η Εφορεία χωρίζεται σε 2 μεγάλα τμήματα, αυτό της Νότιας και αυτό της Βόρειας Ελλάδας και ασχολείται με τη συντήρηση των σπηλαίων, την οικονομική στήριξη τους, την αποτύπωση των χαρακτηριστικών τους και την ιστορία τους από άποψη παλαιοντολογικού και ιστορικού ενδιαφέροντος. Οι δραστηριότητες της Εφορείας που υλοποιούνται από προσωπικό διαφόρων ειδικοτήτων (αρχαιολόγους, αρχαιοζωολόγους, ανθρωπολόγους, τεχνικούς,

³¹ Πετρόχειλου Α. (1993), «Θρύλοι και Παραδόσεις. Λαογραφία των σπηλαίων Μελιδόνη, Αγία Σοφία, Περιστέρι, Σεντόνη και Δρακότρυπα»

³² Ελληνική Σπηλαιολογική Εταιρεία, http://www.esse.edu.gr/default.asp?V_DOC_ID=2025

γεωλόγους, βιολόγους, σπηλαιοερευνητές και σπηλαιοδύτες, προσωπικό διοικητικής υποστήριξης) περιλαμβάνουν: τον εντοπισμό και τις αυτοψίες των σπηλαίων, τις αποτυπώσεις και τις χαρτογραφήσεις, την προβολή του πλούτου τους κ.α.³³ (Υπουργείο Πολιτισμού, b).

Ο πλούτος των ελληνικών σπηλαίων όμως δεν μπορούσε παρά να γεννήσει την ανάγκη δημιουργίας σπηλαιολογικών συλλόγων ιδιωτικής πρωτοβουλίας, δηλαδή οργανωμένων ομάδων ανθρώπων που ασχολούνται με συστηματικό τρόπο με τα σπήλαια, είτε από απλή περιέργεια ή χόμπυ είτε σε επαγγελματικό και ερευνητικό επίπεδο³⁴ (Βικιπαίδεια, 2013). Όλοι οι σπηλαιολογικοί Σύλλογοι, οργανώνουν

Πηγή:

http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CF%80%CE%B7%CE%BB%CE%B1%CE%B9%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%AF_%CE%83%CF%8D%CE%BB%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CE%B9_%CE%83%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1

σπήλαια³² (Βικιπαίδεια, 2013).

Ο παλαιότερος σπηλαιολογικός σύλλογος στην Ελλάδα είναι η Ελληνική Σπηλαιολογική Εταιρεία, η οποία ιδρύθηκε το 1950, από τους Γιάννη και Άννα Πετρόχειλου και από τότε λειτουργεί αδιαλείπτως στη συστηματική έρευνα των σπηλαίων της χώρας. Η Εταιρεία έχει βραβευθεί από την Ακαδημία Αθηνών για τη μοναδική της δραστηριότητα, ενώ κάθε χρόνο σε αυτήν προστίθενται μέλη, τα οποία βοηθούν σε εκατοντάδες σπηλαιολογικές μελέτες, μετατρέποντας την ΕΣΕ από έναν οργανισμό πανελλαδικό σε έναν οργανισμό με διεθνή αναγνώριση. Σήμερα, η ΕΣΕ

ετησίως εκπαιδευτικά σεμινάρια για νέους σπηλαιολόγους, προσφέροντας γενικότερες γνώσεις σε θεωρητικό, αλλά και πρακτικό επίπεδο αλλά και εξειδικευμένες γνώσεις περί συγκεκριμένων τεχνικών και θεμάτων ασφαλείας που σχετίζονται με τα

³³ Υπουργείο πολιτισμού, Εφορεία παλαιονθρωπολογίας – Σπηλαιολογίας Νότιας Ελλάδας, http://www.yppo.gr/1/g1540.jsp?obj_id=2465

³⁴ Βικιπαίδεια (2013), «Σπηλαιολογικοί σύλλογοι στην Ελλάδα», http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CF%80%CE%B7%CE%BB%CE%B1%CE%B9%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%AF_%CE%83%CF%8D%CE%BB%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CE%B9_%CE%83%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1

είναι μέλος της Διεθνούς Ενώσεως Σπηλαιολογίας (U.I.S.), μέλος της Ευρωπαϊκής Σπηλαιολογικής Ομοσπονδίας (F.S.E.) και της νεοϊδρυθείσης Βαλκανικής Σπηλαιολογικής Ένωσης (B.S.U.).

Τα μέλη του μη κερδοσκοπικού αυτού φορέα είναι Καθηγητές Πανεπιστημίων, επιστήμονες όλων των ειδικοτήτων (σπηλαιολόγοι, γεωλόγοι, παλαιοντολόγοι, αρχαιολόγοι, βιολόγοι, ανθρωπολόγοι, γεωφυσικοί, οικολόγοι και γιατροί), ενώ οι ετήσιες δραστηριότητες και επισκέψεις τους είναι δεκάδες. Η σπηλαιολογική εταιρεία έχει 6 διαφορετικά τμήματα τα οποία είναι υπεύθυνα για τα σπήλαια των περιφερειών τους. Τα τμήματα αυτά είναι τα εξής:

- Δυτικής Κρήτης. Το συγκεκριμένο λειτουργεί από το 1950 και ασχολείται κυρίως με τα σπήλαια του Ν. Ρεθύμνου.
- Κρήτης. Το τμήμα της Κρήτης ιδρύθηκε τον Ιούνιο του 1962 από τον κρητολόγο Ελευθέριο Πλατάκη, ο οποίος εξερεύνησε με ίδια πρωτοβουλία και με συνεργάτες του πάνω από 700 σπήλαια και βάραθρα της Κρήτης, ενώ σήμερα με τη συνεχή δράση του τμήματος έχουν ερευνηθεί και χαρτογραφηθεί 2000 σπήλαια και βάραθρα κυρίως στην περιοχή της Κρήτης.
- Β. Ελλάδας. Ιδρύθηκε το 1990 και αποτελεί ίσως το πλέον επιτυχημένο τμήμα όσον αφορά τη διοργάνωση σεμιναρίων για νέους σπηλαιολόγους, οι γνώσεις των οποίων βρίσκουν πρακτική εφαρμογή στα πλαίσια αυτών των εκδηλώσεων σε διάφορα σπήλαια της Μακεδονίας και της Θράκης.
- Δωδεκανήσου. Το τμήμα αυτό, το οποίο εδρεύει στο Δήμο Αφάντου της Ρόδου ιδρύθηκε το 1999 και ξεκίνησε τις έρευνες του από το μηδέν, καθώς δεν υπήρχαν προηγούμενες αναφορές σπηλαίων στην περιοχή. Το τμήμα έχει καταγράψει πλέον 102 σπήλαια, ενώ περιμένουν για επαλήθευση 580 αναφορές.
- Βοιωτίας. Το τμήμα της Βοιωτίας έχει την έδρα του στη Λιβαδειά και σκοπό έχει την ανάδειξη, καταγραφή, χαρτογράφηση, αλλά και προστασία των σπηλαίων από κάθε είδους πιθανή αλλοίωση ή καταστροφή.
- Μεσσηνίας. Το συγκεκριμένο τμήμα λειτουργεί τα τελευταία μόλις χρόνια και πραγματοποίησε την πρώτη του εξερεύνηση τον Αύγουστο του 2009 στο σπήλαιο «Λυκούργου» στους Δόλους Μεσσηνίας.

Παρακάτω παρατίθενται ορισμένες μόνο από τις δραστηριότητες και τις επισκέψεις των μελών της Ελληνικής Σπηλαιολογικής Εταιρείας τα τελευταία χρόνια:

- 23/01/2010: Ορυχεία Λαυρίου - ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΔΙΟΥ Ε.Σ.Ε.2010
- 06/01/2010: Έρευνα Πεδίου Ε.Σ.Ε. - Σπηλαιοβάραθρο Σταυροκοράκι
- 08/01/2010: Εξερεύνηση Βαράθρου "Μουρσί Στο Πετάσι"
- 29/11/2009: Εξερεύνηση: Τρύπα του Γέπουρθη, Αργολίδα
- 25-30/11/2009: Αποστολή στα Κύθηρα από Ε.Σ.Ε. & το Τ.Β.Ε.
- 21/11/2009: Δρακοσπηλιά Δραγωνέρας, Κύμη
- 8-16/8/2009: Εξερευνητική Αποστολή στο Ζαγόρι
- 1-15/08/2009: Αποστολή στο Αμάρι
- Ιούλιος 2009: Σπήλαια στη Σαντορίνη
- 27/06/09: Σπηλαιοβάραθρο Τρύπα του Ράϊκου
- 13-14/6/2009: Επίσκεψη στην Τιτανοσπηλιά και την Νεροσπηλιά της Όθρυς , Μαγνησία
- 22/3/2009: Νέο βάραθρο στην περιοχή της κορυφής Υμηττού
- 28/2-1/3/2009: Τρύπα του Βοριά - Σπηλαιοβάραθρο Αυγών
- 4-7/10/2008: Σπηλαιολογικές έρευνες στο Μενοίκιο Όρος
- 7/6/2008: Επίσκεψη στο Ηφαίστειο Μεθάνων & στο Σπήλαιο Περιστέρι
- 18/5/2008: Επίσκεψη στο Σπηλαιοβάραθρο Κάρκανος στη Γκιώνα

Πηγή: <http://www.escrete.gr/photos.html>

Τα μέλη της Εταιρείας εξερευνούν τα διάφορα διαμερίσματα των σπηλαίων και προσπαθούν να ξεπεράσουν όλα τα φυσικά εμπόδια που συναντούν στο πέρασμα

τους προκειμένου να αποκτήσουν περισσότερο ολοκληρωμένη εικόνα του σπηλαίου. Σε περίπτωση που η εξερεύνηση διαρκεί πάνω από μια μέρα, τα μέλη συνήθως κατασκηνώνουν κοντά στο σπήλαιο, προκειμένου να συνεχίσουν την επόμενη μέρα τις εργασίες τους. Μετά το τέλος της επίσκεψης τους, ανάλογα με το αν έχουν ή όχι τα επιθυμητά αποτελέσματα προγραμματίζουν εκ νέου κάποια επίσκεψη, έπειτα από ένα χρονικό διάστημα, έτσι ώστε να συνεχίσουν οι έρευνες της Εταιρείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΤΑ ΔΥΟ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΠΗΛΑΙΑ

3.1 Ο Πύργος του Διρού

Ο Πύργος του Διρού, όπου βρίσκεται στα δυτικά παράλια της Λακωνικής Χερσονήσου, του Δήμου Οιτύλου, είναι ένα από τα δημοφιλέστερα και ωραιότερα σπήλαια παγκοσμίως. Αποτελείται από τρία σπήλαια: την Αλεπότρυπα, το Καταφύγγι και τη Βλυχάδα που είναι επισκέψιμο.

Το σπηλαίο της Βλυχάδας άρχισε να σχηματίζεται πριν από εκατοντάδες χιλιάδες χρόνια και αν και η ύπαρξη του ήταν γνωστή στους κατοίκους της περιοχής από το 1900 το σπήλαιο δεν είχε εξερευνηθεί μέχρι το 1949. Τη χρονιά εκείνη, οι ιδρυτές της Ελληνικής Σπηλαιολογικής Εταιρείας, Γιάννης και Άννα Πετροχειίλου, άρχισαν να το εξερευνούν συστηματικά και έως το 1960 είχαν εξερευνηθεί και χαρτογραφηθεί 1.600 μέτρα. Το 1958 ξεκίνησε η αξιοποίησή του και το 1963

Πηγή: <http://www.marmariparadise.com/el/index.php?about=43&item=34>

λειτούργησε με χερσαίο τμήμα 600 μέτρων³⁵ (Ιστοσελίδα Δήμου Οιτύλου).

Σήμερα, το γνωστό μήκος του σπηλαίου ξεπερνά τα 15 χιλιόμετρα, ενώ το σπήλαιο έχει πλούσιο διάκοσμο από σταλακτίτες και σταλαγμίτες, οι οποίοι σχηματίστηκαν όταν η επιφάνεια της θάλασσας βρισκόταν πολύ χαμηλότερα από το σημερινό της επίπεδο. Η θερμοκρασία του υφάλμυρου νερού μέσα στο σπήλαιο δεν ξεπερνά τους 14° C, ενώ του αέρα κυμαίνεται από 16° C έως 19° C³⁶ (Ιστοσελίδα Βικιπαίδεια, 2013).

Η φυσική είσοδος του σπηλαίου έχει διάμετρο μόλις μισό μέτρο και βρίσκεται πολύ κοντά στην επιφάνεια της θάλασσας, ενώ εκεί έχουν βρεθεί κεραμικά που υποδηλώνουν την ανθρώπινη παρουσία.. Σε παλαιότερες εποχές το σπηλαίο είχε και άλλες εισόδους οι οποίες σταδιακά έκλεισαν³⁷ (Ιστοσελίδα Βικιπαίδεια).

Η διαδρομή μέσα στο σπήλαιο γίνεται με βάρκα και κρατάει περίπου τρία τέταρτα. Ο επισκέπτης καθώς εισάγεται στα έγκατα του σπηλαίου συναντά αρχικά την Πρώτη Σάλα με το μανδύα του Ποσειδώνα, έπειτα τη Νεκρή Πολιτεία και το Σταυροδρόμι με τις Νηρηίδες, το λευκό αρκουδάκι και τη Λίμνη των Ωκεανίδων με το πέτρινο δάσος , ενώ τέλος τον υπέροχο σταλαγμίτη της μικρής θημωνιάς³⁸ (Ιστοσελίδα Δήμου Μάνης).

Μέσα στο σπήλαιο έχουν βρεθεί απολιθωμένα οστά πάνθηρα, ύαινας, λιονταριού, ελαφιού, κουναβιού και το μεγαλύτερο κοίτασμα ιπποπόταμων στην Ευρώπη. Τα ευρήματα του σπηλαίου εκθέτονται στο Νεολιθικό Μουσείο του Διρού, μερικά μέτρα πιο κάτω από το σπήλαιο της Βλυχάδας³⁹ (Ιστοσελίδα Δήμου Οιτύλου).

Μελετώντας τα ποικίλα ευρήματα που έχουν ανασυρθεί από το εσωτερικό του σπηλαίου, επιστήμονες και ερευνητές έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι το σπήλαιο έχει χρησιμοποιηθεί ως καταφύγιο, κατοικία, εργαστήριο, αποθήκη αγαθών, νεκροταφείο και τόπος λατρείας. Σύμφωνα με τα παραπάνω στοιχεία το σπήλαιο αποτελούσε μια πολυάριθμη κοινότητα που εξελίχθηκε σε σημαντικό κέντρο, με

³⁵ Ιστοσελίδα Δήμου Οιτύλου, «Σπήλαια Διρού», <http://www.dimosoitilou.gr/gr/spilaia/diros.htm>

³⁶ Ιστοσελίδα Βικιπαίδεια, Σπήλαιο Βλυχάδα Διρού», http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CF%80%CE%AE%CE%BB%CE%B1%CE%B9%CE%BF_%CE%93%CE%BB%CF%85%CF%86%CE%AC%CE%B4%CE%B1_%CE%94%CE%B9%CF%81%CE%BF%CF%8D

³⁷ Ιστοσελίδα Βικιπαίδεια, Σπήλαιο Γλυφάδα Διρού», http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CF%80%CE%AE%CE%BB%CE%B1%CE%B9%CE%BF_%CE%93%CE%BB%CF%85%CF%86%CE%AC%CE%B4%CE%B1_%CE%94%CE%B9%CF%81%CE%BF%CF%8D

³⁸ Ιστοσελίδα Δήμου Μάνης, «Βλυχάδα ή Γλυφάδα», <http://www.mani.org.gr/spilaia/glifada/glifada.htm>

³⁹ Ιστοσελίδα Δήμου Οιτύλου, «Σπήλαια Διρού», <http://www.dimosoitilou.gr/gr/spilaia/diros.htm>

έντονο εμποροναυτικό, γεωργικό και κτηνοτροφικό χαρακτήρα⁴⁰ (Ταξιδιωτικός οδηγός).

Σύμφωνα με πρόσφατα στοιχεία, το σπήλαιο δεχόταν περίπου 150.000 επισκέπτες ετησίως, ενώ σήμερα ο αριθμός αυτός έχει μειωθεί στο 1/3 (περί τους 50.000 επισκέπτονται ετήσια το σπήλαιο). Αξιοσημείωτο είναι ότι ενώ το συγκεκριμένο σπήλαιο έχει χαρακτηριστεί μοναδικό στην Ευρώπη, η διοίκηση του καλείται καθημερινά να απαντήσει σε δεκάδες παράπονα⁴¹ (Κόλλιας, 2013).

Τα Σπήλαια του Διρού έχουν ενταχθεί πρόσφατα σε πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς αποκατάσταση και ανάδειξη τους, συνολικής δαπάνης 10,3 εκατ. Ευρώ. Τα έργα, που αναμένεται να ολοκληρωθούν έως το τέλος του 2015, περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων:

- συντήρηση
- αναβάθμιση διαδρομών επίσκεψης εντός σπηλαιίου Αλεπότρυπας,
- μετεγκατάσταση υπάρχοντος μουσείου
- εκπόνηση μουσειογραφικής μελέτης για το νέο Μουσείο,
- ολοκληρωμένες οικοδομικές και αγορά σύγχρονου εξοπλισμού για το νέο κτήριο του μουσείου
- καθαρισμός σπηλαιίου Βλυχάδας και
- εργασίες για την προστασία και ανάδειξη του σπηλαιίου Βλυχάδας

3.2 Το σπήλαιο του Περάματος

Το σπήλαιο του Περάματος βρίσκεται στην πόλη των Ιωαννίνων στην Ήπειρο. Η ύπαρξη του σπηλαιίου ήταν γνωστή στον ντόπιο πληθυσμό από το 1900, αλλά ευρέως γνωστό έγινε το συγκεκριμένο κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, καθώς χρησιμοποιήθηκε από τους κατοίκους της γύρω περιοχής ως καταφύγιο. Το σπήλαιο αρχικά όμως εξερεύνησε ο Ιωάννης Πετρόχειλος μόλις το 1951. Οι εξερευνήσεις του

⁴⁰ Ταξιδιωτικός Οδηγός, «Τα Σπήλαια του Διρού Μάνης (Λακωνία)», <http://community.pamediakopes.gr/greece/t/34/1/4052.aspx>

⁴¹ Κόλλιας, 2013, «Σκάνδαλα, καβγάδες κι άλλες ιστορίες ντροπής στα Σπήλαια Διρού!», <http://www.dimokratianews.gr/content/16527/%CF%83%CE%BA%CE%AC%CE%BD%CE%B4%CE%B1%CE%BB%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B2%CE%B3%CE%AC%CE%B4%CE%B5%CF%82-%CE%BA%CE%B9-%CE%AC%CE%BB%CE%BB%CE%B5%CF%82-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B5%CF%82-%CE%BD%CF%84%CF%81%CE%BF%CF%80%CE%AE%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B1-%CF%83%CF%80%CE%AE%CE%BB%CE%B1%CE%B9%CE%B1-%CE%B4%CE%B9%CF%81%CE%BF%CF%8D>

σπηλαίου συνεχίστηκαν ως το 1956, όπου και ανακαλύφθηκαν νέα διαμερίσματα και εκτεταμένοι θάλαμοι⁴² (Σπήλαιο Περάματος).

Η ομορφιά του σπηλαίου οδήγησε πρόσφατα τους ιθύνοντες του νομού Ιωαννίνων να προτείνουν την ένταξη του σπηλαίου στα προστατευόμενα μνημεία της Unesco, κάτι το οποίο όπως τόνισαν χαρακτηριστικά «είναι ο μόνος τρόπος ώστε στο μέλλον, το σπήλαιο να έχει άλλη παρουσίαση στο Παγκόσμιο στερέωμα. Είναι διεθνής τάση η επίσκεψη των προστατευόμενων χώρων από την Unesco».

πρόταση εάν υλοποιηθεί θα αλλάξει άρδην τα έως τώρα δεδομένα στην περιοχή⁴³ (Ηλεκτρονικό Άρθρο, 2013).

Βέβαια, εκτός από το μέρος εκείνο του Σπηλαίου, που είναι επισκέψιμο υπάρχει και ένα μέρος του σπηλαίου που παραμένει ανεξερευνήτο και είναι γνωστό ως το «Άγνωστο Σπήλαιο», στο οποίο

Πηγή: http://spilaio-perama.gr/web/index.php?option=com_content&view=article&id=24&Itemid=15&lang=el

υπάρχουν φυσικοί σχηματισμοί από σταλακτίτες και σταλαγμίτες και συνθέτουν ένα ειδυλλιακό σκηνικό απείρου κάλλους.

Από τις πιο σημαντικές αίθουσες και σημεία στο Σπήλαιο είναι "η Αίθουσα του Σταυρού», η οποία έχει πάρει το όνομα της από τον σταλαγμίτη που έχει σχήμα σταυρού και αποτελεί σπάνιο δημιούργημα. Στη δεύτερη αίθουσα του Σπηλαίου συναντάμε τα μεγαλύτερα συμπλέγματα και οι σταλαγμίτες, μας θυμίζουν αγάλματα

⁴² Σπήλαιο Περάματος: http://spilaio-perama.gr/web/index.php?option=com_content&view=article&id=24&Itemid=15&lang=el

⁴³ Ηλεκτρονικό Άρθρο (2013), «Το σπήλαιο Περάματος να μπει στα μνημεία της Unesco!», <http://epirusgate.blogspot.gr/2013/05/unesco.html>

που στόλιζαν μυθικά ανάκτορα, γι' αυτό και η αίθουσα έχει ονομαστεί "αίθουσα των μυθικών ανακτόρων". Οι ονομασίες, δόθηκαν από το ζεύγος Πετροχείλου, όπου εξερεύνησαν το σπήλαιο και είναι φανταστικές. Ο μεγαλύτερος σταλαγμίτης του Σπηλαίου, χρονολογείται όσο και η ηλικία του Σπηλαίου Περάματος, δηλαδή στα 2.000.000 χρόνια και ονομάζεται «αγροτική θημωνιά». Στο σπήλαιο υπάρχει επίσης μια κατασκευή σταλαγμιτών που θυμίζουν τη φάτνη του Χριστού και τους τρεις Μάγους, τον πύργο της Πίζας, αλλά κι ένα πόδι λιονταριού. Αναφορικά με το μεγαλύτερο σταλακτίτη του Σπηλαίου, αυτός ονομάζεται "Λαχαναγορά", λόγω των τεσσάρων διαφορετικών ειδών σταλακτιτών, που έχουν σχηματισμό κουνουπιδιού, μπρόκολου, καρότου και σταφυλιού. Στο τέλος της αίθουσας, οι επισκέπτες θα δουν τη σπασμένη φτερούγα του αετού. Στη συνέχεια της διαδρομής μέσα στο σπήλαιο, ακολουθεί η «Νέα Πολιτεία» και η «αίθουσα των λιμνών», όπου υπάρχει η μεγαλύτερη λίμνη του Σπηλαίου, που έχει πάρει την ονομασία "η λίμνη με τα πέτρινα νούφαρα" και έχει μήκος 7μ.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι σύμφωνα με στοιχεία της Διοίκησης του σπηλαίου, υπήρξε αυξημένη επισκεψιμότητα του κατά το πρώτο πεντάμηνο του 2013, η οποία φθάνει την επισκεψιμότητα του σπηλαίου το 2011, όπου την ίδια περίοδο είχαν κοπεί περί τα 17.000 εισιτήρια⁴⁴ (Παπαδόπουλος, 2013).

⁴⁴ Παπαδόπουλος (2013), «Ανακάμπτει το σπήλαιο του Περάματος», http://www.epirusonline.gr/articles/news/anakamptei_to_spelαιο_peramatos

Πηγή: http://epirusgate.blogspot.gr/2011_07_04_archive.html

Αξίζει να σημειωθεί ότι κοντά στο σπήλαιο είναι κτισμένο το Πέραμα το οποίο απέχει μόλις 4χλμ., από τα Ιωάννινα. Λίγα μόλις χιλιόμετρα από το σπήλαιο ο επισκέπτης μπορεί να βρεθεί στο χωριό και να απολαύσει τις φυσικές ομορφιές του. Αξιόλογη είναι και η εκκλησία του Αγίου Χαραλάμπους, που αγιογραφήθηκε το 1769 από τον Αθανάσιο Καπεσοβίτη. Η αρχιτεκτονική του ναού παρουσιάζει αρκετές ιδιορρυθμίες και ξύλινο ταβάνι. Εξίσου σημαντικός είναι και ο ναός του Αγίου Νικολάου, που κτίστηκε τον 16ο αιώνα. Το Πέραμα είναι έδρα του Δήμου Περάματος και διαθέτει πολλά καταλύματα, εστιατόρια, καφενεία καθώς και αρκετά καταστήματα και εργαστήρια λαϊκής τέχνης, χαρακτηριστικά μέρη που μπορεί κάποιος να επισκεφθεί μετά ή πριν την περιήγηση του στο σπήλαιο. Πολλοί είναι εκείνοι που βρίσκονται στην περιοχή σε ετήσια βάση, λόγω του πανηγυριού του Περάματος, το οποίο πραγματοποιείται στις 10 Φεβρουαρίου, ανήμερα του Αγίου Χαράλαμπου. Το πετρόκτιστο Δημαρχείο, το κέντρο ενημέρωσης, τα περίτεχνα πλακόστρωτα και το τρενάκι προσδίδουν στο Πέραμα μια ιδιαίτερη αίγλη και σε συνδυασμό με την φιλοξενία των ανθρώπων του έχει εξελιχθεί σε σημαντικό τουριστικό προορισμό (Ζώη, 2010).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Ο ΣΠΗΛΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

4.1 Τι είναι η νέα αυτή μορφή τουρισμού;

Τα τελευταία χρόνια όλο και περισσότεροι είναι εκείνοι που στρέφονται στον εναλλακτικό τουρισμό και τις διάφορες μορφές του, προτιμώντας να μην περάσουν τις διακοπές τους με έναν παραδοσιακό και κλασικό τρόπο, όπως έκαναν μέχρι τώρα, αλλά να συνδυάσουν τη διασκέδαση και τη χαλάρωση τους με διάφορες δραστηριότητες και ειδικά ενδιαφέροντα τα οποία μπορεί να έχουν.

Η Ελλάδα είναι μια χώρα στην οποία μπορούν να αναπτυχθούν με επιτυχία όλες οι μορφές εναλλακτικού τουρισμού. Μια από αυτές τις μορφές, οι οποίες έχουν σημαντικές προοπτικές ανάπτυξης στην Ελλάδα, είναι αυτή του οικολογικού τουρισμού, υποκατηγορία του οποίου είναι ο σπηλαιολογικός τουρισμός.

Η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού, είτε μόνη της, είτε συνδυαστικά με άλλες μορφές τουρισμού (οικοτουρισμός, πολιτισμικός τουρισμός κα) γνωρίζει σημαντική άνθηση τα τελευταία χρόνια. Οι επισκέπτες των σπηλαίων εξερευνούν την ομορφιά των υπόγειων φυσικών μνημείων, καθώς η περιέργεια κυρίως έχει μετατρέψει πολλά σπήλαια σε πόλο έλξης ανά τον κόσμο. Βέβαια, η ανάπτυξη της συγκεκριμένης μορφής του τουρισμού γνωρίζει διαφορετικό βαθμό ωριμότητας από περιοχή σε περιοχή της κάθε χώρας.

Ο σπηλαιολογικός τουρισμός άρχισε να αναπτύσσεται τον 20^ο αιώνα στη Γαλλία και την Ιταλία κυρίως, ενώ ακολούθησαν το επιτυχημένο τους παράδειγμα η Αμερική και η Ισπανία, όπου είχαν να επιδείξουν στους επισκέπτες σημαντικό σπηλαιολογικό πλούτο.

Ο βαθμός ανάπτυξης του συγκεκριμένου κλάδου έχει χωρίσει τις χώρες σε 3 κατηγορίες. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν οι χώρες με ώριμη σπηλαιολογική βιομηχανία, όπως αυτές που προαναφέρθηκαν, οι οποίες έχουν σημαντική παράδοση

στο συγκεκριμένο τουριστικό προϊόν. Η Ελλάδα ανήκει στη δεύτερη κατηγορία χωρών, αυτών δηλαδή με μεγάλο επίπεδο ανάπτυξης, όπου βέβαια έχει ακόμη περιθώρια για περαιτέρω ανάπτυξη και κρύβουν ακόμη πολλές δυνατότητες. Τέλος, υπάρχουν κάποιες χώρες, όπου ο σπηλαιολογικός τουρισμός είναι μια νέα δραστηριότητα⁴⁵ (Cabezas, 2002).

4.2 Διεθνής & ελληνικός σπηλαιολογικός τουρισμός - Οι δημοφιλέστεροι ελληνικοί προορισμοί

Ο παγκόσμιος τουρισμός, όπως τον γνωρίζαμε έως σήμερα έχει δεχθεί σημαντικό πλήγμα, λόγω της οικονομικής ύφεσης και λόγω του ότι πλέον οι τουρίστες αναζητούν νέες διεξόδους χαλάρωσης και διασκέδασης κατά την περίοδο των διακοπών τους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μειώνεται σημαντικά το ποσοστό των μαζικών τουριστών και να αυξάνεται ο αριθμός εκείνων που τείνουν να προτιμούν εναλλακτικές λύσεις. Για το λόγο αυτό σημαντική άνοδο γνωρίζουν οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού μια εκ των οποίων είναι και ο σπηλαιολογικός τουρισμός. Πολλές είναι πλέον οι χώρες, οι οποίες τείνουν να αξιοποιούν και να προωθούν τις ομορφίες των σπηλαίων τους με σκοπό να προσεγγίσουν αυτού του είδους τους τουρίστες.

Έρευνες έχουν δείξει ότι ο τουρίστας των σπηλαίων δεν έχει σκοπό μόνο να απολαύσει την ομορφιά του σπηλαίου, αλλά και το μυστήριο που κρύβεται στα έγκατα της γης. Ένα σημαντικό κίνητρο είναι να γνωρίσει από κοντά την υπόγεια φύση και να

Πηγή: <http://list25.com/25-most-amazing-caves-in-the-world/>

⁴⁵ Cabezas (2002), "New trends in cave Management"

παρακολουθήσει την πορεία της ανθρωπότητας και της εξέλιξης των κοινωνιών μέσα από τα σπηλαιολογικά ευρήματα. Οι επισκέπτες αναζητούν συγκεκριμένες και πολλές φορές εξειδικευμένες πληροφορίες σχετικά με το σπήλαιο που επισκέπτονται, ενώ δεν είναι λίγες οι φορές που αναζητούν αυτές τις πληροφορίες, όχι μόνο από τους εξειδικευμένους ξεναγούς, αλλά και από τους ντόπιους κατοίκους.

Σήμερα, έχουν καταγραφεί τα σημαντικότερα και πλέον δημοφιλή σπήλαια ανά τον κόσμο εκ των οποίων το καθένα είναι ξεχωριστό για το δικό του μοναδικό λόγο. Για παράδειγμα από τα πλέον γνωστά και εντυπωσιακά σπήλαια παγκοσμίως είναι το «Σπήλαιο των Κρυστάλλων» στο Μεξικό, καθώς είναι το μεγαλύτερο σπήλαιο με φυσικούς κρυστάλλους παγκοσμίως. Παρόμοια εντύπωση με το παραπάνω προκαλεί στον επισκέπτη και το «Σπήλαιο των πάγων» στην Αυστρία. Υπάρχουν αρκετά σπήλαια καλυμμένα σε κάποια σημεία τους με πάγο, αλλά το συγκεκριμένο αποτελεί το μεγαλύτερο και εντυπωσιακότερο που έχει ανακαλυφθεί από τον άνθρωπο έως σήμερα⁴⁶ (Πηγή: ODDEE.com, Μάρτιος 2008).

Από τα πλέον σημαντικά και υψηλής επισκεψιμότητας σπήλαια παγκοσμίως είναι το «Σπήλαιο των Μαμούθ», το οποίο αποτελεί μέρος του Εθνικού Πάρκου των ΗΠΑ. Το «Mammoth Cave», όπως είναι η ευρέως γνωστή ονομασία του έχει το μεγαλύτερο σύστημα σπηλαίων του κόσμου, με υπόγειους διαδρόμους που ξεπερνούν τα 365 μίλια. Μάλιστα η μοναδικότητα και η εξαιρετική ομορφιά και σπανιότητα αυτού του σπηλαίου το κατέταξαν στα μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς της Unesco το 1941⁴⁷ (Balkhi, 2013).

Παρακάτω παρουσιάζονται μερικά από τα πλέον δημοφιλή σπήλαια στον κόσμο⁴⁸:

- Ø **Eisriesenwelt Cave**, το οποίο παρουσιάστηκε και παραπάνω και είναι γνωστό ως «Σπήλαιο των Πάγων» στην Αυστρία. Έχει μήκος 42 χιλιόμετρα και δημιουργήθηκε από έναν διερχόμενο ποταμό, του οποίου το νερό πάγωσε ένα χειμώνα, εκατομμύρια χρόνια πριν.
- Ø **Reed Flute Cave** ή αλλιώς «Το παλάτι των Φυσικών Τεχνών» βρίσκεται στην Νότια Κίνα και ο επισκέπτης σε αυτό συναντά μοναδικούς σχηματισμούς από

⁴⁶ Πηγή: ODDEE.com, "7 Most Amazing Caves of our World", http://www.oddee.com/item_94349.aspx

⁴⁷ Balkhi (2013), "25 Most Amazing Caves in the World", <http://list25.com/25-most-amazing-caves-in-the-world/>

⁴⁸ Πηγή: touropia.com (2010) "10 Famous Underground Caves in the World", <http://www.touropia.com/famous-underground-caves-in-the-world/>

σταλακτίτες και σταλαγμίτες, πέτρινες κουρτίνες και απολιθωμένα ζώα, φυτά και πουλιά.

- Ø Το **Σπήλαιο των Κρυστάλλων (Crystal Cave)**, όπως αυτό περιγράφηκε παραπάνω
- Ø **Puerto Princesa Underground River**, το οποίο βρίσκεται μέσα σε μια Άγρια Ζούγκλα στις Φιλιππίνες και διαπερνάται από έναν υπόγειο ποταμό μήκους 8,2 χιλιομέτρων
- Ø **Waitomo Caves**. Το συγκεκριμένο σπήλαιο αποτελεί ίσως το σημαντικότερο τουριστικό αξιοθέατο της Νέας Ζηλανδίας, καθώς φιλοξενεί τα γνωστά Waitomo glowworms, όπου πρόκειται για μικροσκοπικά πλάσματα που ακτινοβολούν στο σκοτάδι του σπηλαίου.

Ένα επίσης, από τα πλέον όμορφα και δημοφιλή σπήλαια παγκοσμίως είναι το σπήλαιο **Harrison**, το οποίο αποτελεί ένα από τα θαύματα του κόσμου, λόγω της υπέροχης ομορφιά του που συντίθεται από ασυνήθιστους σταλακτίτες και σταλαγμίτες. Το συγκεκριμένο ανακαλύφθηκε στην Καραϊβική στο νησί Barbados και αποτελείται από μεγάλες αίθουσες, λίμνες, ρυάκια και καταρράκτες, καθώς μέσα από το σπήλαιο διέρχεται τρεχούμενος ποταμός⁴⁹ (Πηγή: travelet.com, 2008).

Συνολικά παγκοσμίως έχουν καταγραφεί 1241 επισκέψιμα από τουρίστες σπήλαια, στα οποία μπορεί να εισέλθει ο καθένας και να εξερευνησει το εσωτερικό τους. Στον παρακάτω πίνακα παρατίθενται οι χώρες με τα περισσότερα επισκέψιμα σπήλαια παγκοσμίως⁵⁰ (Πηγή: Showcaves.com, 2013).

Χώρα	Αριθμός Σπηλαίων
ΗΠΑ	167
ΓΑΛΛΙΑ	110
ΙΑΠΩΝΙΑ	94
ΙΣΠΑΝΙΑ	68
ΚΑΝΑΔΑΣ	62
ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ	58

⁴⁹ Πηγή: travelet.com (2008), "10 Awesome Caves Of the World", <http://www.travelet.com/2010/02/10-awesome-caves-of-the-world/>

⁵⁰ Πηγή: Showcaves.com, 2013, "All Show Caves Grouped By Country", <http://www.showcaves.com/english/explain/index/ShowcavesByCountry.php>

ΓΕΡΜΑΝΙΑ	53
ΙΤΑΛΙΑ	49
Μ. ΒΡΕΤΑΝΙΑ	30
ΤΑΥΛΑΝΔΗ	29
ΕΛΛΑΔΑ	25
ΑΥΣΤΡΙΑ	24
ΜΕΞΙΚΟ	24
ΚΡΟΑΤΙΑ	22
Ν ΚΟΡΕΑ	21
ΤΟΥΡΚΙΑ	21
ΣΛΟΒΕΝΙΑ	19
ΜΑΛΑΙΣΙΑ	19
ΒΙΕΤΝΑΜ	17
ΣΛΟΒΑΚΙΑ	16
ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ	14
ΡΟΥΜΑΝΙΑ	14
ΟΥΓΓΑΡΙΑ	13
Ν ΖΗΛΑΝΔΙΑ	12
ΕΛΒΕΤΙΑ	11
ΙΝΔΙΑ	10

Πηγή: <http://www.showcaves.com/english/explain/Index/ShowcavesByCountry.php>, Σεπτέμβριος, 2013

Στην Ελλάδα, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω τα πλέον αξιοποιημένα και δημοφιλή σπήλαια είναι το σπήλαιο «Βλυχάδας» του Δυρού, το οποίο έχει χαρακτηριστεί από τους ειδικούς ως το ωραιότερο λιμναίο σπήλαιο του κόσμου και το σπήλαιο του «Περάματος» στα Ιωάννινα, το οποίο θεωρείται από τα ωραιότερα και πλέον ενδιαφέροντα σπήλαια στη Βαλκανική Χερσόνησο.

Σημαντικό είναι το ενδιαφέρον που παρουσιάζουν επίσης το σπήλαιο των «Λιμνών» στα Καλάβρυτα, των «Πετραλώνων» στη Χαλκιδική, το Ιδαίον Άντρον στην Κρήτη και το Δικταίον Άντρον, επίσης στην Κρήτη, τα οποία συγκεντρώνουν ετησίως πλήθος επισκεπτών. Μάλιστα, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι το Δικταίον Άντρον είναι το τρίτο σε επισκεψιμότητα τουριστικό αξιοθέατο της Κρήτης

και θεωρείται από τα σημαντικότερα διεθνώς γνωστά σπήλαια, με μεγάλο μυθολογικό και αρχαιολογικό ενδιαφέρον⁵¹ (CretePlus.gr, Ιούνιος, 2013).

⁵¹ Πηγή: CretePlus.gr, «Στο επίκεντρο το περίφημο "Σπήλαιο του Διός"», <http://www.creteplus.gr/news/sto-epikentro-to-perifimo-spilaio-tou-dios-49664.html>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

Η ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΣΠΗΛΑΙΩΝ ΚΑΙ Η ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ

5.1 Η δυνατότητα των σπηλαίων ως τουριστικό προϊόν στην Ελλάδα

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια στροφή των τουριστών προς νέες εναλλακτικές μορφές δραστηριοτήτων και εξερευνήσεων. Ένα σημαντικό κίνητρο για να επισκεφθούν μέρος των τουριστών μια τοποθεσία είναι και τα σπήλαια, τα οποία μπορούν να αποτελέσουν πόλο έλξης και η ορθή εκμετάλλευσή τους να αποφέρει σημαντικά έσοδα για τη χώρα.

Τα σπήλαια, πέρα από την ομορφιά τους και τα μυστήρια που κρύβουν, μπορούν να ελκύσουν τουρίστες με ειδικά και επιστημονικά ενδιαφέροντα, καθώς μεγάλο μέρος των ανθρώπων έχουν αρχίσει όλο και περισσότερο να ενδιαφέρονται είτε από hobby είτε σε επαγγελματικό και ερευνητικό επίπεδο για την εξέλιξη της ανθρωπότητας. Τα σπήλαια λοιπόν είναι ένας εξαιρετος οδηγός για την προϊστορία, την ιστορία, τη μυθολογία, τη θρησκεία και τη λαϊκή παράδοση ενός τόπου, καθώς τα ευρήματα σε αυτά είναι ποικίλα και μπορούν να οδηγήσουν τον καθένα σε προσωπικά, αλλά και γενικευμένα συμπεράσματα⁵² (Δερμιτζάκης και συν. 1982).

Στο σημείο αυτό αξίζει βέβαια να σημειωθεί ότι το ελληνικό τουριστικό προϊόν μπορεί να επαυξηθεί από τα σπήλαια και όχι να στηριχθεί μονάχα σε αυτά, καθώς στο σύνολο του περιλαμβάνει 4 στοιχεία, τα οποία είναι τα εξής⁵³ (Πετρέας, 1989):

- Ø Θέλητρα,
- Ø Εγκαταστάσεις και Υποδομές
- Ø Πρόσβαση
- Ø Μορφές ψυχαγωγίας

Επομένως, τα σπήλαια ναί μεν μπορεί να αποτελούν ένα κίνητρο για να μετατρέψουν έναν προορισμό σε τουριστικό ειδικού ενδιαφέροντος, λόγω των

⁵² Δερμιτζάκης και συν (1982)

⁵³ Πετρέας (1989), «Τουριστικό Μάρκετινγκ»

θελγήτρων που προσφέρουν στον επισκέπτη (ομορφιά, ειδικό ενδιαφέρον, επιστημονικό ενδιαφέρον κτλ), αλλά θα πρέπει να αξιοποιηθούν και τα υπόλοιπα στοιχεία του συνολικού τουριστικού προϊόντος, προκειμένου να αποδώσουν οφέλη στον προορισμό και στη χώρα εν γένει. Πολλά σπήλαια, για παράδειγμα, στον ελλαδικό χώρο μπορεί να είναι μνημεία κάλλους και ενδιαφέροντος, αλλά οι εγκαταστάσεις τους και ο τρόπος πρόσβασης σε αυτά αποτελεί σημαντικό αντικίνητρο επίσκεψής τους.

Η χρήση του σπηλαίου ως βασικού συστατικού στοιχείου του ελληνικού τουριστικού προϊόντος και η μετατροπή τους σε κίνητρο προσέλκυσης τουριστών θα πρέπει να γίνει μεθοδικά και κατόπιν συστηματικής και στρατηγικής καθοδήγησης, προκειμένου να επέλθει ορθή εκμετάλλευση τους σεβόμενη τη φύση εν γένει και το σπήλαιο ειδικότερα. Σε καμία περίπτωση τα σπήλαια δε θα πρέπει να μετατραπούν σε προϊόν μαζικού τουρισμού, γεγονός που θα επιφέρει τα αντίθετα από τα επιθυμητά αποτελέσματα (πχ φθορά από τους τουρίστες).

Η Ελλάδα, όπως παρατηρήθηκε και σε παραπάνω ενότητα είναι μια χώρα με αρκετά σπήλαια, τα οποία είναι επισκέψιμα και αξιοποιήσιμα. Πολλά μάλιστα από αυτά αποτελούν σημεία παγκόσμιου ενδιαφέροντος, καθώς δίνουν σημαντικά στοιχεία για την προϊστορική ζωή στη Μεσόγειο, αλλά και για την ιστορία της Ελλάδας. Επομένως, τα παραπάνω στοιχεία συνηγορούν στο γεγονός ότι ο σπηλαιολογικός τουρισμός στην Ελλάδα είναι σε θέση να εμπλουτίσει κατά πολύ τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού στη χώρα και τα σπήλαια να ενδυναμώσουν το ελληνικό τουριστικό προϊόν.

5.2 Οι προδιαγραφές αξιοποίησης των σπηλαίων & τα προβλήματα στην ανάπτυξη του σπηλαιολογικού τουρισμού στην Ελλάδα

Ο σπηλαιολογικός τουρισμός θα μπορούσε να αποτελέσει μια ουσιαστική ενίσχυση του ήδη υπάρχοντος τουριστικού ελληνικού προϊόντος. Η ανάπτυξη του όμως, απαιτεί συγκεκριμένες προϋποθέσεις και εκτός αυτού πρέπει να γίνει υπό συγκεκριμένες προδιαγραφές προκειμένου τα σπήλαια να προστατευθούν και ταυτόχρονα να έρθουν τα επιθυμητά αποτελέσματα. Για να γίνει κάτι τέτοιο θα

πρέπει πρώτα απ' όλα να αντιμετωπισθούν τα όποια προβλήματα υπάρχουν έως τώρα στο συγκεκριμένο είδος τουρισμού.

Τα σπήλαια αρχικά πρέπει να ενισχυθούν με διάφορες εσωτερικές υποδομές προκειμένου να είναι ορατές οι λεπτομέρειες που τραβούν την προσοχή του επισκέπτη. Ένας σωστά τοποθετημένος διάδρομος με προστατευτικά στο εξωτερικό του θα πρέπει να υπάρχει σε κάθε σπήλαιο, ο οποίος θα

Πηγή: http://aetostz.blogspot.gr/2012/11/blog-post_2109.html

έχει τέτοιο μέγεθος ώστε να βοηθάει στη διέλευση των επισκεπτών. Επίσης, θα πρέπει να βρίσκεται στην κατάλληλη απόσταση από τα τοιχώματα του σπηλαίου, προκειμένου να είναι εμφανείς με τον κατάλληλο φωτισμό οι λεπτομέρειες του, αλλά αρκετά μακριά από αυτό, έτσι ώστε να αποφευχθούν οι όποιες τυχόν αλλοιώσεις μπορεί να προκληθούν.

Βέβαια, η ανάπτυξη και σωστή αξιοποίηση των σπηλαίων δεν απαιτεί μόνο την εσωτερική «διαρρύθμιση» του χώρου, αλλά απαιτεί και τη δημιουργία εξωτερικών υποδομών τέτοιων που να επιτρέπουν την εύκολη πρόσβαση των επισκεπτών. Πρέπει λοιπόν να δημιουργηθεί κατάλληλο οδικό δίκτυο, το οποίο θα ενώνει την κεντρική οδική αρτηρία της κάθε περιοχής με τους περιφερειακούς δρόμους που οδηγούν στο σπήλαιο. Επίσης, καλό θα ήταν στον εξωτερικό χώρο των σπηλαίων με υψηλή επισκεψιμότητα να υπάρχει ένα πάρκινγκ για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών.

Αναφορικά με τους ξεναγούς και το προσωπικό των σπηλαίων, αυτοί θα πρέπει να είναι κατάλληλα εκπαιδευμένοι, όχι μόνο για να βοηθούν τους επισκέπτες και να τους ξεναγούν στο σπήλαιο, αλλά και για να συμβάλλουν στην προστασία του περιβάλλοντος τόσο εντός, όσο και εκτός του χώρου του σπηλαίου. Μάλιστα, καλό θα ήταν να χρησιμοποιούνται διάφορα μέσα και κίνητρα προκειμένου και οι ίδιοι οι επισκέπτες να φροντίζουν τα παραπάνω. Σε καμία περίπτωση, οποιοδήποτε επιπέδο

ανάπτυξης και να επέλθει με τον καιρό δε θα πρέπει να διαταραχθεί η ευαίσθητη οικολογία του κάθε σπηλαιίου.

Σημαντικά στοιχεία για την εξέλιξη του σπηλαιολογικού τουρισμού είναι τόσο η ασφάλεια των επισκεπτών, όσο και η ασφάλεια του ίδιου του σπηλαιίου. Παρατηρείται το τελευταίο διάστημα, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η ένταξη της αξιοποίησης των σπηλαίων σε διάφορα επενδυτικά προγράμματα, επιχορηγούμενα από την Ευρωπαϊκή Ένωση με σκοπό την ταυτόχρονη αξιοποίησή τους συνάμα με την αναβάθμιση της γύρω περιοχής.

Είναι πολύ σημαντικό η περιοχή που βρίσκεται το εκάστοτε σπήλαιο να έχει τις κατάλληλες υποδομές για τη φιλοξενία και την εξυπηρέτηση των επισκεπτών, αλλά και τη δυνατότητα παροχής εναλλακτικών επιλογών ψυχαγωγίας σε αυτούς.

Παρόλο που ο συγκεκριμένος τουρισμός μπορεί να ωφελήσει αρχικά τις τοπικές κοινωνίες και ακολούθως την οικονομία ολόκληρης της χώρας, όπως συμβαίνει εν γένει με την ανάπτυξη του τουρισμού στην Ελλάδα υπάρχουν ορισμένα προβλήματα. Τα συγκεκριμένα πρέπει να αντιμετωπισθούν πρώτα και έπειτα να γίνουν ενέργειες για την ενίσχυση του συγκεκριμένου είδους τουρισμού.

Αρχικά, όπως συμβαίνει και στην περίπτωση του μαζικού τουρισμού, αλλά και των υπολοίπων μορφών εναλλακτικού τουρισμού, δεν υπάρχει μια ενιαία στρατηγική στήριξης και προώθησης του ελληνικού τουριστικού προϊόντος εν γένει και κατ' επέκταση της κάθε μορφής (πχ. Σπηλαιολογικός) χωριστά. Οι δημόσιοι φορείς τουριστικής ανάπτυξης συνεχώς τροποποιούνται και δε δύναται κατ' αυτόν τον τρόπο να χαραχθεί μια κοινή αναπτυξιακή πολιτική. Επίσης, είναι αρκετά δύσκολη η συνεννόηση μεταξύ του Υπουργείου, για παράδειγμα και των ιδιωτικών οργανώσεων τουριστικής ανάπτυξης προκειμένου από τη μεταξύ τους συνεργασία να προκύψει το επιθυμητό για τον ελληνικό τουρισμό αποτέλεσμα. Το ίδιο συμβαίνει και στην περίπτωση του σπηλαιολογικού τουρισμού.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της έλλειψης κοινής πολιτικής και μιας συγκεκριμένης γραμμής επικοινωνίας είναι το γεγονός ότι από το 1999 έως και το

2010 από την πολιτική ηγεσία του ελληνικού τουρισμού έχουν περάσει 48 διαφορετικά πρόσωπα⁵⁴ (ΣΕΤΕ, 2011).

Επίσης, στον ελληνικό τουρισμό εν γένει και ειδικότερα σε ειδικές μορφές αυτού, όπως είναι ο σπηλαιολογικός τουρισμός έχει δημιουργηθεί σημαντικό πρόβλημα στην επικοινωνιακή πολιτική του προϊόντος. Το παραπάνω στοιχείο πηγάζει από το γεγονός ότι δεν υπάρχει κοινή στρατηγική πορεία χαραγμένη πάνω σε συγκεκριμένες προϋποθέσεις και στόχους⁵⁵ (Πατσουράκη, 2013).

Σημαντικό πρόβλημα είναι η έντονη εποχικότητα που παρουσιάζει ο ελληνικός τουρισμός. Τα περισσότερα σπήλαια δε βρίσκονται σε περιοχές που προτιμούν οι τουρίστες κατά την καλοκαιρινή περίοδο, αλλά βρίσκονται σε ορεινές περιοχές, οι οποίες μάλιστα θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν ως περιοχές χαμηλής τουριστικής συγκέντρωσης. Επομένως, πολλές από αυτές τις περιοχές δεν έχουν τις κατάλληλες υποδομές και την απαραίτητη τεχνογνωσία για να αναπτύξουν το συγκεκριμένο είδος τουρισμού.

Οποιαδήποτε αναπτυξιακή πορεία ακολουθηθεί θα πρέπει να στηριχθεί σε έως τώρα δεδομένα για την επισκεψιμότητα των σπηλαίων, τους λόγους επίσκεψης από τους τουρίστες κτλ. Τα συγκεκριμένα θα πρέπει να βρίσκονται σε βάσεις δεδομένων από τους ιθύνοντες φορείς και να είναι διαθέσιμα προς επεξεργασία. Κάτι τέτοιο όμως δε γίνεται με αποτέλεσμα να μην μπορεί να γίνει ενδελεχής έρευνα πάνω στην οποία μπορεί να στηριχθεί ένα πλάνο στρατηγικής ανάπτυξης του κάθε σπηλαίου ξεχωριστά, ή ένα κοινό πλαίσιο για όλα τα σπήλαια, ανάλογα με τις ανάγκες της κάθε περιοχής.

Τα προβλήματα του ελληνικού τουρισμού με βασικότερο το έλλειμμα τουριστικής πολιτικής και οι κακές επιδόσεις των προηγούμενων περιόδων, συνδυαστικά με την άνοδο των ανταγωνιστών της χώρας, επιβεβαιώνουν την ανάγκη για δραστικές παρεμβάσεις στον τουρισμό και στις εναλλακτικές μορφές του, όπως είναι ο σπηλαιολογικός τουρισμός, οι οποίες μπορεί να γίνουν η σανίδα σωτηρίας της Ελλάδας ως προς αυτόν τον τομέα και να φέρουν πολλαπλά οφέλη στην οικονομία και την κοινωνία της χώρας.

⁵⁴ ΣΕΤΕ (2011), «Ο τουρισμός πρωταγωνιστής στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της Ελλάδας»

⁵⁵ Πατσουράκη (2013), «Τα επικοινωνιακά προβλήματα του Ελληνικού τουρισμού είναι διαχρονικά»

5.3 Τα οφέλη από την ανάπτυξη του σπηλαιολογικού τουρισμού

Ο τουρισμός, αν και παλαιότερα αποτελούσε έναν κλάδο περιορισμένης οικονομικής δραστηριότητας, πολλές φορές ανάξιας λόγου, όπως έχει εξελιχθεί στη σύγχρονη εποχή ασκεί άμεσες και έμμεσες επιδράσεις στις οικονομίες πολλών χωρών και ειδικότερα αυτών που χαρακτηρίζονται ως κατ' εξοχήν τουριστικές. Μάλιστα, η σημασία του είναι μεγάλη, καθώς ο κλάδος της τουριστικής βιομηχανίας συμπαρασύρει μαζί του στην εξέλιξη διάφορους άλλους κλάδους, οι οποίοι είναι έμμεσα συνδεδεμένοι με αυτόν, όπως ο κλάδος του Εμπορίου, της Εστίασης, των Υπηρεσιών κα⁵⁶ (Ηγουμενάκης και συν, 1999).

Ο σπηλαιολογικός μπορεί να μετατρέψει τις περιοχές που έως τώρα είχαν χαμηλή τουριστική επισκεψιμότητα, σε περιοχές δημοφιλείς ως τουριστικούς προορισμούς. Λόγω του ότι πρόκειται για εναλλακτική μορφή τουρισμού, η τουριστική ανάπτυξη σε αυτές δε θα φέρει μαζί της τις αρνητικές συνέπειες του μαζικού τουρισμού (μόλυνση περιβάλλοντος, αλλοίωση των χαρακτηριστικών των περιοχών με την υπερβολική ανάπτυξη τουριστικών υποδομών κτλ).

Σε επιχειρηματικό επίπεδο, ο σπηλαιολογικός τουρισμός μπορεί να συμβάλλει στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, τόσο κατά την αξιοποίηση των σπηλαίων, όσο και κατά τη συντήρηση αυτών. Επίσης, η έλευση στις περιοχές των σπηλαίων επισκεπτών δημιουργεί αναπόφευκτα την ανάγκη δημιουργίας υποδομών (πχ παραδοσιακά καταλύματα και καταστήματα εστίασης κτλ) εξυπηρέτησης τους. Στις συγκεκριμένες υποδομές αναμφίβολα θα εργασθούν άτομα από την εκάστοτε τοπική κοινωνία με αποτέλεσμα το γεγονός αυτό να αποτελέσει τονωτική ένεση για τους κατά τόπους ανέργους. Αυτό θα έχει ως συνέπεια την σταδιακή βελτίωση του βιοτικού επιπέδου της εκάστοτε τοπικής κοινωνίας.

Βέβαια, ο σπηλαιολογικός τουρισμός δεν αποτελεί μόνο έναν τρόπο ανάπτυξης της κάθε κοινωνίας, αλλά και ένα σημαντικό αναπτυξιακό παράγοντα και ουσιαστική πηγή εσόδων της χώρας⁵⁷ (Τσάρτας, 1993).

⁵⁶ Ηγουμενάκης και συν. (1999), «Εισαγωγή στον Τουρισμό»

⁵⁷ Τσάρτας (1993), «Τουριστική ανάπτυξη. Περιβαλλοντικές, οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις»

Πέρα από τα οικονομικά οφέλη που μπορεί να έχει ο τουρισμός, πληθώρα είναι τα οφέλη στην κοινωνία. Βέβαια, ακόμη περισσότερα είναι τα οφέλη που προκύπτουν από την ανάπτυξη του εναλλακτικού τουρισμού και των μορφών αυτού, όπως είναι ο σπηλαιολογικός τουρισμός.

Ο σπηλαιολογικός τουρισμός μπορεί να ενταχθεί στην ευρύτερη κατηγορία του οικολογικού τουρισμού, καθώς είναι μια από τις βασικότερες μορφές τουρισμού που σχετίζονται άμεσα με την προστασία της φύσης, λόγω θαυμασμού του μεγαλείου αυτής.

Ο τουρίστας που επισκέπτεται τα σπήλαια είναι εκπαιδευμένος και ενήμερος για τα περιβαλλοντικά θέματα και σέβεται το περιβάλλον της εκάστοτε περιοχής. Επίσης, συμβάλλει στη διατήρηση και τη μετάδοση της παράδοσης της κάθε τοπικής κοινωνίας, καθώς θα ζητήσει να μάθει και από κατοίκους της περιοχής την ιστορία του σπηλαίου, με τι περίεργα γεγονότα μπορεί να συνδέεται, ποιοι μύθοι μπορεί να κρύβονται μέσα σε αυτό κτλ .

5.4 Ο συνδυασμός του σπηλαιολογικού με άλλες μορφές τουρισμού

Ο σπηλαιολογικός τουρισμός, ως μια από τις μορφές εναλλακτικού τουρισμού έχει τη δυνατότητα να συνδυαστεί και με την ανάπτυξη πολλών άλλων μορφών εναλλακτικού τουρισμού, όπως ο μνημειακός, ο ιστορικός, ο θρησκευτικός, ο αγροτουρισμός, ο τουρισμός περιπέτειας, ακόμη και ο επαγγελματικός τουρισμός (πχ. Συνεδριακός τουρισμός).

Άλλωστε, η Ελλάδα έχει αρκετά πλεονεκτήματα, τα οποία μπορούν να συμβάλλουν στην ανάπτυξη πολλών ειδών τουρισμού, καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου και το ένα να συνεπικουρεί στην ανάπτυξη των υπόλοιπων.

Μερικά από τα πλεονεκτήματα της χώρας μας συνοψίζονται ως εξής:

- Ø Γεωγραφική θέση
- Ø Γεωγραφικό ανάγλυφο
- Ø Πλούσια αγροτική παράδοση
- Ø Καλές κλιματολογικές συνθήκες
- Ø Πλούσια χλωρίδα και πανίδα

- Ø Πλήθος παραδοσιακών οικισμών
- Ø Πλούσια πολιτιστική κληρονομιά και λαϊκή παράδοση
- Ø Χιλιάδες χιλιόμετρα ακτογραμμής

Ο συνδυασμός του σπηλαιολογικού τουρισμού με άλλα είδη εναλλακτικού τουρισμού μπορεί να επιφέρει πολλαπλά οφέλη στην περιφερειακή ανάπτυξη της χώρας, αλλά και στο σύνολο της οικονομίας μας, αρκεί οι φορείς του τουρισμού να δείξουν προθυμία συνεργασίας και βεβαίως να προβάλλουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο το συγκεκριμένο προϊόν⁵⁸ (Πρωινός Λόγος, 2012).

Ο συνδυασμός του σπηλαιολογικού τουρισμού μπορεί να συμβάλλει στην αναβάθμιση και την τουριστική αξιοποίηση απομακρυσμένων περιοχών και στην καταπολέμηση του φαινομένου της εποχικότητας του τουρισμού που πλήττει τον ελληνικό τουρισμό, καθώς το ελληνικό τουριστικό προϊόν εδώ και χρόνια έχει συνδεθεί με το μοντέλο: Sea, Sand, Sun.

Επίσης, αξιοσημείωτη προβλέπεται να είναι η ανάπτυξη των κατά τόπους μικρών βιοτεχνιών παραγωγής τοπικών προϊόντων, των καταλυμάτων και των παραδοσιακών ξενώνων της κάθε περιοχής, αλλά και άλλων παραγωγικών μονάδων, όπως τα εργαστήρια λαϊκής τέχνης.

⁵⁸ Πρωινός Λόγος (2012), «Πηγή εσόδων για την Ήπειρο μπορεί να γίνει ο συνεδριακός τουρισμός»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΛΥΤΕΡΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΤΩΝ ΣΠΗΛΑΙΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

6.1 Μάρκετινγκ των σπηλαίων

Η Ελλάδα είναι μια χώρα προικισμένη όσον αφορά τον σπηλαιολογικό της πλούτο, καθώς υπάρχουν αναρίθμητα σπήλαια σε όλη την ελληνική επικράτεια, τα οποία με την κατάλληλη στρατηγική προώθησης μπορούν να αποτελέσουν ένα βασικό κίνητρο επίσκεψης των περιοχών στις οποίες είναι τοποθετημένα. Τα σπήλαια μπορούν να αντιμετωπισθούν ως ένα ξεχωριστό τουριστικό προϊόν, το οποίο θα συμβάλλει στη συνολικότερη τουριστική ανάπτυξη των περιοχών, αλλά και ολόκληρης της Ελλάδας.

Η συγκεκριμένη ενέργεια μπορεί να συμπεριληφθεί στο γενικότερο στόχο της ελληνικής πολιτείας προς τη διαφοροποίηση και εμπλουτισμό του τουριστικού προϊόντος της χώρας, σε συνδυασμό με την άμβλυση της εποχικότητας της ζήτησης. Αυτό δύναται να επιτευχθεί με την αξιοποίηση των συνολικότερων φυσικών πόρων της χώρας μέσω της ανάπτυξης νέων μορφών τουρισμού.

Βέβαια, αυτό το οποίο πρέπει να σημειωθεί είναι ότι υπάρχει η ανάγκη ύπαρξης συγκροτημένης τουριστικής πολιτικής από την πλευρά του Ελληνικού Κράτους για τον τομέα του τουρισμού και ένα παραπάνω του τουρισμού που μπορεί να προκύψει από την αξιοποίηση των σπηλαίων. Είναι ιδιαίτερα σημαντική η ύπαρξη αυτής της πολιτικής καθώς πέραν του οτιδήποτε άλλου στην Ελλάδα τα σημαντικότερα σπήλαια βρίσκονται σε περιοχές χαμηλής τουριστικής συγκέντρωσης και όχι στους παραδοσιακούς τουριστικούς προορισμούς.

Μια βασική στρατηγική Μάρκετινγκ για την ενδυνάμωση του σπηλαιολογικού τουρισμού θα μπορούσε να περιέχει όλα εκείνα τα στοιχεία που περιέχει ένα σχέδιο Μάρκετινγκ για οποιοδήποτε προϊόν, τα οποία θα είναι ανάλογα προσαρμοσμένα στη συγκεκριμένη περίπτωση.

Αναφορικά με το προϊόν, τα σπήλαια θα πρέπει να προστατεύονται από τις όποιες αλλοιώσεις μπορεί να υποστούν και να αποκατασταθούν οι όποιες φθορές έχουν γίνει

με το πέρασμα των χρόνων. Σημαντική παράμετρος για την προσφορά ενός ολοκληρωμένου βασικού προϊόντος είναι η ύπαρξη ξεναγών σε όλα τα σπήλαια, κατάλληλα εκπαιδευμένων για την παρουσίαση των σπηλαίων στους τουρίστες και την επεξήγηση των διαφόρων «κατασκευών» που υπάρχουν σε αυτά. Οι ξεναγοί θα πρέπει να είναι πλήρως ενημερωμένοι για την ιστορία, τη βιολογία, τη γεωλογία, ακόμη και για τις παραδόσεις και τους θρύλους που σχετίζονται με την περιοχή που βρίσκεται αυτό.

Επίσης, ένα άυλο αγαθό, όπως είναι η εμπειρία περιήγησης στο χώρο ενός σπηλαίου δεν μπορεί ποτέ από μόνο του να ικανοποιήσει πλήρως τις ανάγκες του πελάτη – καταναλωτή, αλλά πάντα χρειάζεται και η προσφορά συμπληρωματικών υπηρεσιών σε αυτό. Τέτοιες υπηρεσίες είναι ορισμένες υποδομές που θα πρέπει να περιστοιχίζουν τα σπήλαια και τον προορισμό σε αυτά. Για παράδειγμα, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως τα σπήλαια της Ελλάδας βρίσκονται σε περιοχές χαμηλής τουριστικής συγκέντρωσης με αποτέλεσμα πολλές από αυτές να μη διαθέτουν ούτε ικανοποιητικό οδικό δίκτυο. Το συγκεκριμένο, δηλαδή η δυσκολία πρόσβασης στα σπήλαια σε συνδυασμό με την έλλειψη πολλών υποδομών (ξενοδοχειακά καταλύματα, μονάδες εστίασης κλπ) αποτελούν αντικίνητρα επίσκεψης σπηλαίων. Γενικότερα, τα σπήλαια δεν πρέπει να είναι απομονωμένα αξιοθέατα περιοχών, αλλά θα πρέπει η ανάπτυξη τους να συμβαδίζει με την ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής τοποθέτησης τους.

Η ενίσχυση των σπηλαίων μπορεί να γίνει και με τη χρήση νέων τεχνολογιών, οι οποίες έχουν διεισδύσει σε όλους τους τομείς της σύγχρονης καθημερινότητας. Οι νέες τεχνολογίες που μπορούν να εισηγηθούν στα σπήλαια μπορούν να συμβάλλουν στην καλύτερη οργάνωση τους, αλλά και στην προσφορά μεγαλύτερου επιπέδου ικανοποίησης στους ίδιους τους επισκέπτες με μικρό κόστος. Για παράδειγμα, η δημιουργία ειδικά διαμορφωμένων αιθουσών που θα βρίσκονται τα ευρήματα των σπηλαίων και θα γίνεται η παρουσίαση τους σε ειδικούς πίνακες προβολής και διαδραστικούς πίνακες θα μπορούσε να αποτελέσει ένα ιδιαίτερα σημαντικό θέλγητρο για τους επισκέπτες. Επίσης, αν και χρησιμοποιείται ήδη από κάποια σπήλαια, μπορούν σε όλα τα σπήλαια να χρησιμοποιηθούν συνεπικουρικά ως προς τη λειτουργία του ξεναγού, αυτόματα συστήματα ξενάγησης υποστηριζόμενα από όλα τα σύγχρονα μέσα (ασύρματη τεχνολογία, αισθητήρες κτλ) τα οποία θα είναι διαθέσιμα σε πολλές γλώσσες και θα επεξηγούν στον επισκέπτη αυτό που βλέπει.

Αναφορικά με τις τιμές των εισιτηρίων των σπηλαίων αυτές προτείνεται να μειωθούν επειδή πολλοί είναι εκείνοι που ενδεχομένως δεν επισκέπτονται ένα σπήλαιο, ειδικά τα δημοφιλή, διότι δεν έχουν να καταβάλλουν το αντίτιμο. Αυτό συμβαίνει κυρίως με τον εγχώριο τουρισμό και στις περιπτώσεις μεγάλων οικογενειών ή ομάδων που πληρούν ορισμένα κοινωνικά κριτήρια. Προτείνεται λοιπόν, αν όχι η συνολική μείωση των τιμών, η διαβάθμιση τους υπό κάποιες προϋποθέσεις. Για παράδειγμα, προτείνονται καλύτερες τιμές σε ομάδες φοιτητών ή μεμονωμένους φοιτητές, σε άνεργους και οικογένειες (πολύτεκνες και μη).

Η προώθηση του ελληνικού σπηλαιολογικού τουρισμού μπορεί να γίνει είτε μεμονωμένα, αποκλειστικά για αυτό το κομμάτι, είτε σε συνδυασμό με άλλες μορφές τουρισμού στην ελληνική επικράτεια. Μπορούν να δημιουργηθούν ειδικά τουριστικά πακέτα για εκείνους που ενδιαφέρονται για την περιήγηση τους σε σπήλαια της χώρας και να προσφέρονται σε μοναδικές προσφορές στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Στα πακέτα αυτά, ο κάθε τουρίστας θα μπορεί να επιλέγει τη διαδρομή που θέλει να ακολουθήσει και τα σπήλαια που θέλει να επισκεφθεί.

Μπορούν επίσης να διοργανώνονται συνέδρια και σεμινάρια για νέους σπηλαιολόγους σε όλη την ελληνική επικράτεια, οι οποίοι θα έχουν τη δυνατότητα να επισκεφθούν και ορισμένα ελληνικά σπήλαια, αποσκοπώντας στην καλή θεωρητική κατάρτιση τους και στην πρακτική εκπαίδευση αυτών. Με το πέρας της εκπαίδευσης οι νέοι σπηλαιολόγοι θα μπορούν να συμμετέχουν ενεργά σε εξερευνητικές αποστολές, αλλά θα μπορούν και να μεταφέρουν την εμπειρία και την τεχνογνωσία τους στη χώρα τους. Δίνοντας σε αυτούς κίνητρα μπορούν οι ίδιοι να διοργανώνουν εκδρομές στην Ελλάδα για την επίσκεψη σπηλαίων και να μεταφέρουν την εμπειρία τους σε νέους επιστήμονες και όχι μόνο της χώρας τους.

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να παρουσιασθεί συνοπτικά μια ιδέα ανάδειξης και αξιοποίησης ενός επισκέψιμου σπηλαίου, η οποία προέκυψε στα πλαίσια μελέτης για την εκπόνηση της συγκεκριμένης εργασίας.

Αρχικά σημειώνεται ότι ένα επισκέψιμο σπήλαιο είναι ένα οποιοδήποτε σπήλαιο το οποίο μπορεί κάποιος να επισκεφθεί και να περιηγηθεί σε αυτό για οποιοδήποτε λόγο. Οι επισκέπτες ενός σπηλαίου γενικά μπορεί να είναι:

Ø Μεμονωμένα άτομα

- Ø Παιδιά με τη συνοδεία γονέων
- Ø Παιδιά με τη συνοδεία δασκάλων/καθηγητών
- Ø Ομάδες (Group) τουριστών
- Ø Σπηλαιολόγοι

Βασικό στοιχείο για την εξέλιξη μιας επιτυχημένης περιήγησης είναι η πρόσβαση στο σπήλαιο, η οποία πρέπει να είναι εύκολη και ο τόπος του σπηλαίου να συνδέεται με ποιοτικό τρόπο με τους κεντρικούς δρόμους της περιοχής στην οποία ανήκει το σπήλαιο.

Όταν ο επισκέπτης φθάσει στο σπήλαιο πρέπει η είσοδος του να είναι διαμορφωμένη με τέτοιο τρόπο, ώστε να τον διευκολύνει στην είσοδο στο εσωτερικό του, χωρίς να υπάρχουν καθυστερήσεις και περιορισμοί στην κίνηση. Στο εσωτερικό του κάθε επισκέψιμου σπηλαίου θα πρέπει να έχουν διαμορφωθεί μονοπάτια, τα οποία θα οδηγούν τον επισκέπτη σε μια ενδιαφέρουσα περιήγηση, αλλά ταυτόχρονα δε θα αλλοιώνουν το φυσικό περιβάλλον αυτού. Επίσης, ο φωτισμός πρέπει να είναι τέτοιος ώστε να συμβάλλει σε μια ποιοτική περιήγηση, η οποία σε συνδυασμό με τη σωστή ξενάγηση θα αφήνουν στον επισκέπτη την καλύτερη δυνατή εμπειρία.

Χρήσιμη και αναγκαία κρίνεται η χρήση της τεχνολογίας από τους ιθύνοντες και τη διοίκηση των σπηλαίων, η οποία θα συμβάλλει στην αποτελεσματική τμηματοποίηση της αγοράς, στην καταγραφή των οποιοδήποτε αναγκών προκύπτουν μεταξύ των επισκεπτών και γενικότερα στη δημιουργία μιας χρήσιμης βάσης δεδομένων, η οποία θα μπορεί να αξιοποιηθεί με τον πλέον αποτελεσματικό τρόπο και να συμβάλλει στην επικοινωνία και την προώθηση αυτού του ευαίσθητου και εξειδικευμένου τουριστικού προϊόντος.

Το σπήλαιο ως τουριστικό προϊόν μιας περιοχής μπορεί να συνδεθεί με τη συνολική περιφερειακή ανάπτυξη αυτής της περιοχής, και η αξιοποίηση του να ενταχθεί στους στόχους της περιφερειακής πολιτικής που ακολουθείται. Με βάση αυτό, η εύκολη πρόσβαση στο σπήλαιο, η σωστή, ολοκληρωμένη και στρατηγικά σχεδιασμένη προώθηση των σπηλαίων σε Ελλάδα και εξωτερικό σε συνδυασμό με τη σωστή διοίκηση των σπηλαίων, η οποία θα βασίζεται στην προστασία της φυσικής ομορφιάς και κληρονομιάς και των στοιχείων (πολιτιστικών, βιολογικών κλπ) της περιοχής, μπορεί να αποτελέσουν ένα επιπλέον κίνητρο επίσκεψης της χώρας μας, αλλά και περιοχών που έως σήμερα δεν είχαν γνωρίσει την τουριστική ανάπτυξη.

6.2 Η συνεργασία των φορέων. Η συμβολή της Ε.Σ.Ε.

Οι μορφές εναλλακτικού τουρισμού συγκεντρώνουν ιδιαίτερα μεγάλη προτίμηση από τους σύγχρονους τουρίστες. Ανάμεσα στις πιο δημοφιλείς μορφές είναι και ο σπηλαιολογικός τουρισμός, ο οποίος συνήθως συνδυάζεται με παρόμοιες μορφές τουρισμού, όπως ο φυσιολατρικός, ο ορειβατικός, ο περιηγητικός κ.α. Η Ελλάδα έως σήμερα δεν έχει εξελίξει στο μέγιστο των δυνατοτήτων της τη συγκεκριμένη μορφή τουρισμού.

Η προσπάθεια ανάπτυξης του σπηλαιολογικού τουρισμού και των δραστηριοτήτων που μπορούν να ενταχθούν στα πλαίσια αυτού προϋποθέτει τη συνεργασία διαφορετικών φορέων και τη σύνδεση σχεδόν όλων των τομέων της οικονομίας με σκοπό τη διατήρηση, την αξιοποίηση, την προστασία και την ανάδειξη των σπηλαίων που υπάρχουν σε όλη την ελληνική επικράτεια.

Η ανάπτυξη του σπηλαιολογικού τουρισμού κάτω από ένα συγκεκριμένο πλάνο στρατηγικής σχεδίασης δύναται υπό συγκροτημένη προώθηση να επιφέρει μια ήπια τουριστική ανάπτυξη, εξορθολογισμένη, η οποία θα δώσει απασχόληση σε ανέργους, αλλά ταυτόχρονα θα έχει σημαντικές θετικές επιπτώσεις στις κατά τόπους κοινωνίες προς μια αειφόρο τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη.

Η συνεργασία λοιπόν των κατά τόπους φορέων με την εφορία Παλαιοανθρωπολογίας – Σπηλαιολογίας, την Ελληνική Σπηλαιολογική εταιρεία, αλλά και άλλες παρεμφερείς οργανώσεις είναι σημαντική παράμετρος για τον στρατηγικό προγραμματισμό και συντονισμό των ενεργειών προς μια κατεύθυνση, η οποία βέβαια δεν είναι άλλη από την προσφορά υπηρεσιών εξασφαλισμένης ποιότητας που θα ανταποκρίνονται σε όλες τις ανάγκες και τις επιθυμίες των τουριστών και θα προκαλούν το ενδιαφέρον τους.

Η συνεργασία των φορέων αρχικά θα πρέπει να αφορά τον τρόπο προβολής του σπηλαιολογικού τουρισμού στο κοινό-στόχο που επιθυμούν να προσελκύσουν. Ο συγκεκριμένος τουρισμός απαιτεί ειδική μεταχείριση, καθώς δεν αφορά τουρίστες μαζικού τουρισμού και η προβολή του θα πρέπει να είναι ορθή και απόλυτα στοχευμένη. Η συνεργασία των υπεύθυνων προβολής με τους σπηλαιολογικούς συλλόγους είναι ικανή να υποδείξει ποια είναι η καίρια χρονική περίοδος για την αξιοποίηση των δράσεων προβολής και ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος για να αναδειχθεί το συγκεκριμένο τουριστικό προϊόν.

Οι σύλλογοι σπηλαιολογίας και οι φορείς όπου συνεργάζονται με αυτούς μπορούν να προτείνουν και να αναδείξουν το κοινό στόχο, όπου θα δείξει ενδιαφέρον για το συγκεκριμένο τουριστικό προϊόν.

Η Ελλάδα μέσα από αυτές τις συνεργασίες μπορεί να σταθεί επάξια στο πλευρό δημοφιλών προορισμών σε Εκθέσεις Τουρισμού και να αναδείξει την ποιότητα του συγκεκριμένου προϊόντος, προσελκύνοντας μέσα από επιστημονικές και άρτια καταρτισμένες ενέργειες το ενδιαφέρον του καταναλωτικού κοινού, αλλά και της παγκόσμιας κοινής γνώμης που ασχολείται με τα σπήλαια.

Στον τομέα της παγκόσμιας προσέλκυσης τουριστών των σπηλαίων μπορεί να συμβάλλει καθοριστικά η Ελληνική Σπηλαιολογική Εταιρεία, καθώς είναι τακτικό μέλος της Διεθνούς Ένωσης Σπηλαιολογίας με ενεργό συμμετοχή και πρωτοβουλίες σε Παγκόσμιο Επίπεδο. Επίσης, σημειώνεται, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω ότι είναι ένα ιδρυτικό μέλος της Σπηλαιολογικής Ομοσπονδίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Τα παραπάνω στοιχεία συνεπικουρούν στο ότι η Ελληνική Σπηλαιολογική Εταιρεία μέσα από τις διεθνείς και ευρωπαϊκές της δραστηριότητες μπορεί να συμβάλλει στην ανάδειξη του ελληνικού σπηλαιολογικού τουρισμού και να συγκεντρώσει το ενδιαφέρον του παγκόσμιου κοινού προς αυτή την κατεύθυνση.

Ένα ακόμη στοιχείο στο οποίο μπορούν να συνεργαστούν και να συμβάλλουν για την ανάδειξη των σπηλαίων ως στοιχείο εμπλουτισμού του ελληνικού τουριστικού προϊόντος δεν είναι άλλο από τον τομέα εκπαίδευσης στα αξιοποιημένα ήδη τουριστικά σπήλαια. Σημαντικό στοιχείο που έχει τονισθεί ήδη είναι ότι ο σύγχρονος τουρίστας επιθυμεί τη συλλογή πληροφοριών σχετικών με το ότι επισκέπτεται και δεν αρκείται σε μια απλή περιήγηση. Έτσι, οι επισκέπτες των σπηλαίων αποζητούν την ουσιαστική γνώση από την επίσκεψή τους σε ένα σπήλαιο και αυτό μπορεί να αποτελέσει ένα κίνητρο πολλαπλών επισκέψεων και προσέλκυσης νέων επισκεπτών.

Το παραπάνω στοιχείο απαιτεί τη βελτίωση της ξενάγησης σε κάθε σπήλαιο. Οι φορείς της σπηλαιολογίας και του τουρισμού μπορούν να συνεργαστούν ώστε να αξιοποιήσουν τους ξεναγούς που ήδη υπάρχουν στα τουριστικά σπήλαια και με διάφορες μεθόδους (σεμινάρια, εκπαιδεύσεις κτλ) να συμβάλλουν στη δημιουργία ολοκληρωμένων γνώσεων σχετικά με τα σπήλαια στα οποία εργάζονται. Η εκπαίδευση στο συγκεκριμένο τομέα θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική και μπορεί να

συμβάλλει στην αύξηση της αντιλαμβανόμενης ποιότητας της συνολικής τουριστικής εμπειρίας που αποζητά ο σύγχρονος τουρίστας.

Στα πλαίσια της εκπαίδευσης και της μεταλαμπάδευσης γνώσεων στους τουρίστες – επισκέπτες των σπηλαίων, οι φορείς του σπηλαιολογικού τουρισμού οφείλουν να μεριμνήσουν προκειμένου η κάθε μεμονωμένη επίσκεψη στο σπήλαιο να μετατρέπεται σε εμπειρία μάθησης για τους επισκέπτες. Στις ξεναγήσεις θα πρέπει να διανέμεται σχετικό ενημερωτικό έντυπο υλικό και θα πρέπει να είναι οργανωμένες με τέτοιο τρόπο από τους γνώστες της σπηλαιολογίας και τους υπεύθυνους του εκάστοτε σπηλαίου, ώστε να ανταποκρίνονται άμεσα σε όλες τις ανάγκες των επισκεπτών.

Ένας άλλος παράγοντας στον οποίο απαιτείται η συνεργασία των φορέων και μπορεί να συμβάλλει με τον δικό της τρόπο και η Ελληνική Σπηλαιολογική Εταιρεία είναι ο τομέας της προστασίας του περιβάλλοντος και του φυσικού περιβάλλοντος του σπηλαίου. Οι διοικητές των σπηλαίων με την καθοδήγηση ατόμων από την ΕΣΕ αλλά και από τοπικούς φορείς και συλλόγους σπηλαιολογίας θα πρέπει να φροντίζουν να προστατεύουν τα σπήλαια από τυχόν αλλοιώσεις και να τα συντηρούν με σκοπό τη μακροχρόνια επιβίωση τους.

6.3 Προκλήσεις

Ο τουρισμός ως γενική έννοια περιλαμβάνει το ταξίδι με σκοπό την ψυχαγωγία και την ανάπαυση καθώς και το σύνολο των παρεχόμενων υπηρεσιών που περικλείει το ταξίδι. Ο τόπος διεξαγωγής του ταξιδιού αποτελεί τον τουριστικό προορισμό, ο οποίος με τη σειρά του αποτελείται από διαφορετικά επιμέρους στοιχεία (τοπική κοινωνία, νοοτροπία, κοινωνικοπολιτική κατάσταση, τοπικό πολιτισμό, υποδομές κλπ). Ο εκάστοτε τουριστικός προορισμός είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με τις ιδιαίτερες ανάγκες των τουριστών, τις οποίες καλείται να ικανοποιήσει για να αποτελέσουν κίνητρο επίσκεψης.

Η Ελλάδα είναι ένας από τους σημαντικότερους και δημοφιλέστερους τουριστικούς προορισμούς παγκοσμίως, ο οποίος όμως αντιμετωπίζει αρκετά προβλήματα, όπως το φαινόμενο της εποχικότητας, την έλλειψη ποιοτικών υποδομών, ιδιαίτερα σε ορισμένες περιοχές, ελλείψεις μεταφορικές και συγκοινωνιακές διασυνδέσεις στη χώρα και ιδιαίτερα στα νησιά, υψηλές πολλές φορές τιμές αλλά και το φαινόμενο της έντονης γεωγραφικής συγκέντρωσης των

τουριστών σε ορισμένες μόνο περιοχές, γεγονός που δεν αποφέρει παρά ανισόρροπη ανάπτυξη του τουριστικού τομέα στην ελληνική επικράτεια.

Μια από τις σημαντικότερες προκλήσεις που καλείται να αξιοποιήσει ο τομέας του ελληνικού τουρισμού είναι η ανάδειξη νέων μορφών τουρισμού, οι οποίες είναι ιδιαίτερα δημοφιλείς στο σύγχρονο τουρίστα, όπου αναζητά νέες εμπειρίες και το συνδυασμό της ψυχαγωγίας και της αναψυχής του με νέα στοιχεία, όπως η συλλογή εμπειριών από δραστηριότητες που μπορεί να μην αναλαμβάνει στον τόπο καταγωγής και διαμονής του.

Οι νέες μορφές τουρισμού που αναδεικνύονται με το πέρασμα των χρόνων δεν είναι άλλες από τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού, σημαντική εκ των οποίων είναι και ο σπηλαιολογικός τουρισμός, όπου και πραγματεύεται η παρούσα εργασία. Ο σπηλαιολογικός τουρισμός καλείται να απαντήσει στις ανάγκες ενός πολύ απαιτητικού τουριστικού κοινού, οι οποίοι αναζητούν κάτι περισσότερο από μια απλή περιήγηση.

Μια από τις σημαντικότερες προκλήσεις στον τομέα του σπηλαιολογικού τουρισμού, η οποία όμως μπορεί να φανεί και ως σημαντική ευκαιρία για την ανάδειξη του τόπου του σπηλαίου ως έναν ανεξάρτητο σημαντικό τουριστικό προορισμό είναι η παρουσίαση του σπηλαίου συνδυαστικά με την περιοχή που βρίσκεται τοποθετημένο. Μια τέτοια ενέργεια δε θα μπορούσε παρά να αποτελεί μια μοναδική εμπειρία για τον εκάστοτε επισκέπτη.

Στα πλαίσια των παραπάνω μπορούν να διοργανώνονται εκδηλώσεις και δραστηριότητες είτε στον εσωτερικό χώρο ή στον εξωτερικό χώρο του σπηλαίου, οι οποίες θα συνδέονται τόσο με το σπήλαιο όσο και με τη γύρω από αυτό περιοχή. Σε καμία περίπτωση τα σπήλαια δεν πρέπει να θεωρούνται απομονωμένα αξιοθέατα μια περιοχής, η οποία δεν έχει την ανάπτυξη που της αρμόζει. Άλλωστε, είναι πολύ πιο εύκολο να επισκεφθεί κάποιος ένα σπήλαιο που θα βρίσκεται σε μια ενδιαφέρουσα περιοχή εν γένει παρά να επισκεφθεί ένα σπήλαιο σε μια απομονωμένη περιοχή που δεν έχει τίποτα να δώσει πέρα από την σπηλαιολογική εμπειρία.

Μια επίσης σημαντική πρόκληση που συναντάται στα πλαίσια του σπηλαιολογικού τουρισμού είναι η χρήση νέων τεχνολογιών. Στο συγκεκριμένο ζήτημα οφείλεται να βρεθεί η «χρυσή τομή» προκειμένου οι νέες τεχνολογίες να

ωφελήσουν τον σπηλαιολογικό τουρισμό τόσο σε επίπεδο εσωτερικής οργάνωσης των σπηλαίων, όσο και σε επίπεδο Μάρκετινγκ και προώθησης του συγκεκριμένου τουριστικού προϊόντος. Η χρήση αυτών των τεχνολογιών είναι ικανή να φέρει πολλαπλά οφέλη στους επισκέπτες, στη διοίκηση, αλλά και στο σύνολο του σπηλαιολογικού τουρισμού ως ανεξάρτητο κομμάτι του ελληνικού τουριστικού προϊόντος.

Σημαντικό στοιχείο το οποίο θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη πάντα κατά τον οποιοδήποτε προγραμματισμό είναι ότι η ποιοτική και ορθά σχεδιασμένη δουλειά σε ένα σπήλαιο, αλλά και στη γύρω περιοχή μπορεί να προσφέρει θετικά αποτελέσματα και να επιτύχει τους στόχους που έχουν τεθεί από τους ιθύνοντες του τουρισμού. Η εικόνα του σπηλαίου αλλά και της γύρω περιοχής είναι πολύ σημαντική προκειμένου οι επισκέπτες να σχηματίσουν μια συνολικότερη θετική εικόνα για την ποιότητα του συγκεκριμένου είδους τουρισμού, αλλά και των όποιων άλλων στοιχείων τους προσφέρονται στα πλαίσια αυτού (φυσικά στοιχεία, πολιτιστικά στοιχεία, βιοποικιλότητα, παράδοση κλπ).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο τουρισμός θα μπορούσε να χαρακτηριστεί για την ελληνική επικράτεια, ως η «βαριά βιομηχανία» της χώρας. Τα προηγούμενα χρόνια γνώρισε σημαντική ανάπτυξη κι η Ελλάδα καθιερώθηκε ως ένας από τους δημοφιλέστερους και σημαντικότερους τουριστικούς προορισμούς παγκοσμίως, προωθώντας ένα τουριστικό προϊόν με βάση τη θάλασσα, τον πολιτισμό της και τις μοναδικές ευκαιρίες διασκέδασης που κάποιος συναντά σ' αυτήν.

Σήμερα τα δεδομένα τείνουν να αλλάζουν και αναδεικνύονται ισχυροί ανταγωνιστές, οι οποίοι προσφέρουν ένα παρόμοιο τουριστικό προϊόν σε ανταγωνιστικές τιμές. Έτσι λοιπόν, εάν ο ελληνικός τουρισμός επιθυμεί να επιβιώσει μέσα σε ένα πλαίσιο ισχυρού διεθνούς ανταγωνισμού και εάν επιζητεί να παραμείνει ένας αξιόλογος οικονομικός παράγοντας για την ανάπτυξη της χώρας, αλλά και ένας ισχυρός παίκτης στο παγκόσμιο τουριστικό γίγνεσθαι, θα πρέπει να επιχειρήσει μία αναδιάρθρωση του προϊόντος στα πλαίσια διαμόρφωσης ενός νέου αναπτυξιακού μοντέλου. Αυτό που πρέπει να τονίσουμε ξανά είναι ότι η Ελλάδα διαχρονικά προσέφερε ένα τουριστικό προϊόν βασισμένο σε 4S (Sea, Sun, Sand and Sex), το οποίο αφορούσε όλο και περισσότερο τα χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα του τουριστικού κοινού, αν και προσέλκυσε πλήθος τουριστών για μεγάλο χρονικό διάστημα. Πέρα από τα παραπάνω σημειώνεται ότι η οικονομική κρίση ήλθε να επιβαρύνει μια «άσχημη» εικόνα και μια «κακή τουριστική ανάπτυξη» με βραχυπρόθεσμο πάντα αποτέλεσμα και μικρό επίπεδο κερδοφορίας, ενώ η αρνητική εικόνα της Ελλάδας στο εξωτερικό και οι φήμες που έχουν διαρρεύσει στον ευρωπαϊκό τύπο δυσχεραίνουν ακόμη περισσότερο την υφιστάμενη κατάσταση του ελληνικού τουρισμού.

Η ανάπτυξη του ελληνικού τουρισμού πρέπει να στηριχθεί συνοπτικά στους εξής άξονες:

1. Αύξηση της ανταγωνιστικότητας
2. Εκπαίδευση και απασχόληση για το ευρύτερο σύνολο
3. Σύνδεση αρχαίου και σύγχρονου κόσμου
4. Σεβασμός στο περιβάλλον

5. Ισορροπη περιφερειακή ανάπτυξη
6. Διατομεακές συνεργασίες
7. Ανάπτυξη κύρους στις επιχειρηματικές δραστηριότητες

Με κεντρικούς τους παραπάνω άξονες το ελληνικό τουριστικό προϊόν οφείλει να αναβαθμιστεί ως προς τα εξής:

- i. Εικόνα προορισμού
- ii. Κοινωνικά χαρακτηριστικά
- iii. Τουριστική συνείδηση
- iv. Γενικές υποδομές
- v. Μεταφορές
- vi. Διαμονή
- vii. Εστίαση
- viii. Αξιοθέατα
- ix. Διαδραστικές εκδηλώσεις
- x. Δραστηριότητες
- xi. Περιβάλλον
- xii. Ασφάλεια

Βασικό σημείο αναφοράς σε όλες τις ενέργειες πρέπει να είναι το περιβάλλον, καθώς είναι χαρακτηριστικό στοιχείο της τουριστικής βιομηχανίας και αποτελεί βασική παράμετρο της ανάπτυξης της.

Επίσης, κρίνεται, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος, η οποία θα επιτρέψει την ανάπτυξη νέων μορφών τουρισμού, κυρίως εναλλακτικού, γεγονός που θα ενισχύσει το προϊόν, καθώς η τουριστική ανάπτυξη κάθε τουριστικού προορισμού, συνδέεται άμεσα με την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού.

Στα πλαίσια ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών τουρισμού σημειώνεται ότι ο οικολογικός τουρισμός έχει γνωρίσει διεθνώς ταχύτατη εξέλιξη, η οποία προβλέπεται να συνεχιστεί και τα επόμενα χρόνια.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο οικολογικός τουρισμός και συγκεκριμένα ο σπηλαιολογικός τουρισμός είναι μια από τις μορφές εναλλακτικού τουρισμού τις οποίες μπορεί να υποστηρίξει η Ελλάδα καθώς δεν προϋποθέτει την ύπαρξη εξηζητημένων υποδομών, αλλά αρκεί η ύπαρξη συγκεκριμένων ποιοτικών προδιαγραφών καθώς και η ύπαρξη στοιχείων, όπως τα Σπήλαια, κάτι το οποίο διαθέτει η Ελλάδα σε όλη της την έκταση. Η συγκεκριμένη ενέργεια θα μπορούσε να αποτελέσει ένα σημαντικό βήμα για τον τουρισμό στην Ελλάδα, ο οποίος θα έπαιρνε νέα μορφή και θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια σημαντική πορεία μακροχρόνιας ανάπτυξης.

Η προσφορά υπηρεσιών διαμονής, μεταφορών, εστίασης, αλλά και λοιπών συμπληρωματικών υπηρεσιών υψηλών προδιαγραφών ποιότητας, όπου θα συνδέσουν το σπήλαιο με την ευρύτερη περιοχή τοποθέτησης του, πρέπει να αποτελέσει το θεμέλιο λίθο της ανάπτυξης της ελληνικής βιομηχανίας του τουρισμού ως προς αυτήν την κατεύθυνση. Στον εκσυγχρονισμό των υποδομών πρέπει να ληφθεί υπόψη η δημιουργία υποδομών για ΑμΕΑ, ώστε να μην παραγκωνίζεται η πρόσβαση και η διανομή της ευαίσθητης αυτής κοινωνικής ομάδας σε κανένα χώρο.

Τα σπήλαια είναι χαρακτηριστικό της ελληνικής επικράτειας και ο σπηλαιολογικός τουρισμός μπορεί να αποτελέσει μια μορφή τουρισμού συμπληρωματική ως προς το συνολικότερο ελληνικό τουριστικό προϊόν, όπου μπορεί να μετατρέψει την Ελλάδα σε έναν μοναδικό προορισμό.

Ο ελληνικός τουρισμός με τον τρόπο αυτόν μπορεί να απαντήσει στις ανάγκες του σύγχρονου τουρίστα σχετικά με τις απαιτήσεις και τις επιθυμίες του ως προς τη συλλογή εμπειριών και εκπαίδευσης του. Ο σπηλαιολογικός τουρισμός μπορεί να μετατραπεί σε αρωγός του ελληνικού τουρισμού προς αυτή την κατεύθυνση με αποτέλεσμα να μην πωλούνται απλά τουριστικές υπηρεσίες στους επισκέπτες αλλά συνολικές εμπειρίες.

Επίσης, το σπήλαιο ως ανεξάρτητο τουριστικό προϊόν ή ως συμπληρωματικό στο υφιστάμενο τουριστικό προϊόν μιας περιοχής μπορεί να συνδεθεί άμεσα με την

τουριστική περιφερειακή ανάπτυξη και την ανάδειξη έως τώρα ξεχασμένων περιοχών.

Ολοκληρώνοντας, προτείνεται η σύνθεση ενός μοναδικού τουριστικού προϊόντος με τη συμπλήρωση προϊόντων και υπηρεσιών όπου θα προσφέρουν μοναδικές εμπειρίες στους επισκέπτες και θα προσελκύσουν με τη σειρά τους άλλες εναλλακτικές μορφές τουρισμού, οι οποίες θα μπορούν να συνδυαστούν με την παρούσα. Αυτό μπορεί να βοηθήσει στην αναγέννηση του ελληνικού τουρισμού και στην επίλυση προβλημάτων, όπως η εποχικότητα που χαρακτηρίζει τον ελληνικό τουρισμό.

Ιδιαίτερη σημασία θα πρέπει να δοθεί στο ποια σπήλαια θα επιλεγούν προκειμένου να συγκεντρώσουν όσο το δυνατόν περισσότερες προδιαγραφές περαιτέρω αξιοποίησης. Επίσης, σημαντική προσοχή πρέπει να δοθεί στην ένταξη του σπηλαιίου στη γενικότερη αξιοποίηση και ανάδειξη της περιοχής όπου βρίσκεται, ενώ παράλληλα δε θα πρέπει να λησμονάται η προστασία του ίδιου αλλά και του γενικότερου φυσικού περιβάλλοντος στο οποίο είναι τοποθετημένο.

Είναι πολύ σημαντικό να γίνει μια σωστά σχεδιασμένη και ποιοτική δουλειά για την ανάδειξη του ελληνικού σπηλαιολογικού τουρισμού, όπου θα βασίζεται στις αρχές της ορθής διοίκησης, του στρατηγικά σχεδιασμένου Μάρκετινγκ και του ορθού ελέγχου όλων των διαδικασιών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

1. Ηγουμενάκης Ν., Κραβαρίτης Κ. και Λύτρας Π. (1999), «Εισαγωγή στον Τουρισμό», εκδόσεις INTERBOOKS, Αθήνα
2. Μερδενισιάνος Κ (2007), «Συνοπτική περιγραφή της ιστορίας της Σπηλαιολογίας στην Ελλάδα και του έργου της ελληνικής σπηλαιολογικής εταιρείας», Ελληνική Σπηλαιολογική Εταιρεία
3. Πετρόχειλου Α. (1993), «Θρύλοι και Παραδόσεις. Λαογραφία των σπηλαίων Μελιδόνη, Αγία Σοφία, Περιστέρι, Σεντόνη και Δρακότρυπα», Άρθρο της Εφημερίδας Καθημερινή, Κυριακή 8 Αυγούστου 1993
4. Ρούπας Β. (1993), «Αρχές Τουρισμού», Αθήνα: Οργανισμός εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων
5. Σκούρας Θ. (1993), «Χριστιανικά λατρευτικά ιερά», Άρθρο της εφημερίδας Καθημερινής, Κυριακή 8 Αυγούστου 1993
6. Συμεωνίδης Ν. (1993), «Πρώτες Κατοικίες. Ο άνθρωπος των σπηλαίων στην Παλαιολιθική εποχή και τα αρχαιολογικά ευρήματα», Άρθρο από την Εφημερίδα Καθημερινή, Κυριακή 8 Αυγούστου 1993
7. Τουριστικός Οδηγός Νεολιθικού Μουσείου Δυρού (1997), Εκδόσεις Ταμείου Αρχαιολογικών πόρων
8. Τράιου Ε. (1993), «Επτάμισι χιλιάδες σπήλαια. Η διάσωσή τους προϋποθέτει προγραμματισμένη αξιοποίηση με νέες τεχνικές ηλεκτροφωτισμού», Εφημερίδα «Η Καθημερινή», Κυριακή 8 Αυγούστου 1993
9. Τσάρτας Π. και Κοκκώσης Χ., (1999), «Ανάπτυξη και Περιβάλλον στον Τουρισμό», Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
10. Τσάρτας Π. (1993), «Τουριστική ανάπτυξη. Περιβαλλοντικές, οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις», Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα

Ξενογλώσση

1. Cabezas J.(2002), “New trends in cave Management”, 4th International ISCA Congress “Use of Modern Technologies in the development of Caves for Tourism”, pp 124
2. Krippendorf J. (1982). «Towards new tourism policies: the importance of environmental and sociocultural factors», Tourism Managemen
3. Laarman, JG and Durst, PB (1987). «Nature travel and tropical forests», FPEI Working Pares Series, Southeastern Center for Forest Economics Research

Ηλεκτρονικές πηγές

1. Ανδρής Γ. (2013), Άρθρο από την Ηλεκτρονική Έκδοση της εφημερίδας Ημερησία με θέμα: «Ο ελληνικός τουρισμός κερδίζει το στοίχημα για το 2013», Διαθέσιμο ηλεκτρονικά <http://www.imerisia.gr/article.asp?catid=26527&subid=2&pubid=112998094>, Ανακτήθηκε στις 20/09/2013
2. Άρθρο Αγνώστου, «Σπήλαιο Φράχθι Αργολίδος - Η ανακάλυψη της αρχαιότερης αποδεδειγμένης Ναυσιπλοΐας (περ. 7250 π.Χ.)», Διαθέσιμο ηλεκτρονικά: http://users.forthnet.gr/ath/deleps/Unknown_Hellenic_History/arthro_6.htm, Ανακτήθηκε 29/08/2013
3. Altertourism (2011), «Οικοτουρισμός», Διαθέσιμο ηλεκτρονικά: <http://altertourism.gr/morfes-tourismou/oikotourismos>, Ανακτήθηκε: 10/08/2013
4. Ανδρής Γ. (2013), «Ο ελληνικός τουρισμός κερδίζει το στοίχημα για το 2013», Διαθέσιμο ηλεκτρονικά: <http://www.imerisia.gr/article.asp?catid=26527&subid=2&pubid=112998094>, Ανακτήθηκε: 13/08/2013
5. Ασημένιος Σ.(2013a), «Η Ελλάδα κερδισμένη της θερινής σεζόν», Διαθέσιμο ηλεκτρονικά: <http://www.dw.de/%CE%B7-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1-%CE%BA%CE%B5%CF%81%CE%B4%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82->

<http://www.dw.de/%CF%84%CE%B1%CE%B9%CF%81%CE%B9%CE%A%CF%82-%CF%83%CE%B1%CE%B9%CE%B6%CF%8C%CE%BD/a-16950841>,

Ανακτήθηκε: 13/08/2013

6. Ασημένιος Σ (2013b), «Ταιριάζει στους Αυστριακούς η Ελλάδα;», Διαθέσιμο ηλεκτρονικά:

<http://www.dw.de/%CF%84%CE%B1%CE%B9%CF%81%CE%B9%CE%A%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%82-%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%B%AF%CF%8D%CF%82-%CE%B7-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1/a-16685660>,

<http://www.dw.de/%CF%84%CE%B1%CE%B9%CF%81%CE%B9%CE%A%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%82-%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%B%AF%CF%8D%CF%82-%CE%B7-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1/a-16685660>,

<http://www.dw.de/%CF%84%CE%B1%CE%B9%CF%81%CE%B9%CE%A%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%82-%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%B%AF%CF%8D%CF%82-%CE%B7-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1/a-16685660>,

<http://www.dw.de/%CF%84%CE%B1%CE%B9%CF%81%CE%B9%CE%A%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%82-%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%B%AF%CF%8D%CF%82-%CE%B7-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1/a-16685660>,

Ανακτήθηκε: 13/08/2013

7. Balkhi (2013), “25 Most Amazing Caves in the World”, διαθέσιμο ηλεκτρονικά: <http://list25.com/25-most-amazing-caves-in-the-world/>,

Ανακτήθηκε στις 05/09/2013

8. Βικιπαίδεια (2013), «Σπηλαιολογικοί σύλλογοι στην Ελλάδα», διαθέσιμο ηλεκτρονικά:

http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CF%80%CE%B7%CE%BB%CE%B1%CE%B9%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%AF_%CF%83%CF%8D%CE%BB%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CE%B9_%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1,

Ανακτήθηκε στις 02/09/2013

9. CretePlus.gr (Ιούνιος 2013), «Στο επίκεντρο το περίφημο "Σπήλαιο του Διός"», διαθέσιμο ηλεκτρονικά: <http://www.creteplus.gr/news/sto-epikentro-to-perifimo-spilairo-tou-dios-49664.html>,

Ανακτήθηκε στις 08/09/2013

10. Ελληνική Σπηλαιολογική Εταιρεία, Διαθέσιμη ιστοσελίδα: http://www.esedu.gr/default.asp?V_DOC_ID=2025,

Ανακτήθηκε στις 19/08/2013

11. Ζώη Α (2010), «Σπήλαιο Περάματος-Ένας «θησαυρός» από 19 είδη σταλακτιτών και σταλαγμιτών», διαθέσιμο ηλεκτρονικά:

<http://365diakopes.blogspot.gr/2010/06/19.html>, Ανακτήθηκε στις 20/09/2013

12. Ηλεκτρονικό Άρθρο (2013), «Το σπήλαιο Περάματος να μπει στα μνημεία της Unesco!», διαθέσιμο: <http://epirusgate.blogspot.gr/2013/05/unesco.html>,

Ανακτήθηκε στις 11/09/2013

13. Ιστοσελίδα Δήμου Μάνης, «Βλυγάδα ή Γλυφάδα», <http://www.mani.org.gr/spilaia/glifada/glifada.htm>, Ανακτήθηκε στις 03/09/2013
14. Ιστοσελίδα Δήμου Οιτύλου, «Σπήλαια Διρού», διαθέσιμη ηλεκτρονικά <http://www.dimosoitilou.gr/gr/spilaia/diros.htm>, Ανακτήθηκε στις 03/9/2013
15. Ιστοσελίδα Βικιπαίδεια, Σπήλαιο Γλυφάδα Διρού», http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A3%CF%80%CE%AE%CE%BB%CE%B1%CE%B9%CE%BF_%CE%93%CE%BB%CF%85%CF%86%CE%AC%CE%B4%CE%B1_%CE%94%CE%B9%CF%81%CE%BF%CF%8D, Ανακτήθηκε στις 03/09/2013
16. Κόλλιας, 2013, «Σκάνδαλα, καβγάδες κι άλλες ιστορίες ντροπής στα Σπήλαια Διρού!», διαθέσιμο ηλεκτρονικά: <http://www.dimokratianews.gr/content/16527/%CF%83%CE%BA%CE%AC%CE%BD%CE%B4%CE%B1%CE%BB%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B2%CE%B3%CE%AC%CE%B4%CE%B5%CF%82-%CE%BA%CE%B9-%CE%AC%CE%BB%CE%BB%CE%B5%CF%82-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B5%CF%82-%CE%BD%CF%84%CF%81%CE%BF%CF%80%CE%AE%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%B1-%CF%83%CF%80%CE%AE%CE%BB%CE%B1%CE%B9%CE%B1-%CE%B4%CE%B9%CF%81%CE%BF%CF%8D>, Ανακτήθηκε στις 04/09/2013
17. Κουσουνης Σ. (2013) άρθρο από την εφημερίδα Καθημερινή, «Μετράει επιτυχίες ο ελληνικός τουριστικός προορισμός. Παγκόσμιες διακρίσεις αρχαιολογικών χώρων και ξενοδοχειακών εγκαταστάσεων», Διαθέσιμο ηλεκτρονικά: http://news.kathimerini.gr/4dcgi/w_articles_economy_100008_10/08/2013_529608, Ανακτήθηκε: 13/08/2013
18. Μαυρογιάννη (2013), «Αρχαιολογία και Σπήλαια», Διαθέσιμο ηλεκτρονικά: <http://users.sch.gr/amayrog/globalsch-autosch/iware/?D=83cd2e30cc033baf9355490f10f6c312>, Ανακτήθηκε στις 29/08/2013
19. ODDEE.com (2008), “7 Most Amazing Caves of our World”, διαθέσιμο ηλεκτρονικά: http://www.oddee.com/item_94349.aspx, Ανακτήθηκε στις 06/09/2013

20. Παπαδόπουλος Α. (2013), «Ανακάμπτει το σπήλαιο του Περάματος», διαθέσιμο ηλεκτρονικά: http://www.epirusonline.gr/articles/news/anakamptei_to_spelaiio_peramatos, Ανακτήθηκε στις 09/09/2013
21. Πατσουράκη Ε. (2013), «Τα επικοινωνιακά προβλήματα του Ελληνικού τουρισμού είναι διαχρονικά», ηλεκτρονικά διαθέσιμο: <http://www.tourismpress.gr/2013/06/ellinikos-tourismos-epikoinoniako-provlima.html>, Ανακτήθηκε στις 09/09/2013
22. Παππάς Ν (2008), « Τουρισμός», Υπ Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων, διαθέσιμο ηλεκτρονικά: <http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/3483/1046.pdf>, Ανακτήθηκε 06/08/2013
23. Προινός Λόγος (2012), «Πηγή εσόδων για την Ήπειρο μπορεί να γίνει ο συνεδριακός τουρισμός», διαθέσιμο ηλεκτρονικά: <http://www.proinoslogos.gr/component/content/article/34-2010-05-21-11-42-59/10387-2012-02-24-20-31-35>, Ανακτήθηκε στις 11/09/2013
24. ΣΕΤΕ (2011), «Ο Τουρισμός πρωταγωνιστής στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της Ελλάδας», Διαθέσιμο ηλεκτρονικά: <http://www.greektourism2020.gr/otourismosmasshmera.html>, Ανακτήθηκε: 12/08/2013
25. ΣΕΤΕ (2013), «Ελληνικός Τουρισμός: Στοιχεία % Αριθμοί, Greek Tourism: Facts & Figures” Έκδοση 2013, διαθέσιμο ηλεκτρονικά: http://sete.gr/fileuploads/tourism_Facts_Figures/FACTS%20%20FIGURES%202013.pdf, Ανακτήθηκε 06/08/2013
26. Σπήλαιο Περάματος, ηλεκτρονικά διαθέσιμο: http://spilaio-perama.gr/web/index.php?option=com_content&view=article&id=24&Itemid=15&lang=el, Ανακτήθηκε στις 10/09/2013
27. Showcaves.com, 2013, “All Show Caves Grouped By Country”, διαθέσιμο ηλεκτρονικά: <http://www.showcaves.com/english/explain/Index/ShowcavesByCountry.php>, Ανακτήθηκες στις 08/09/2013
28. Ταξιδιωτικός Οδηγός, «Τα Σπήλαια του Διρού Μάνης (Λακωνία)», διαθέσιμος ηλεκτρονικά: <http://community.pamediakopes.gr/greece/f/34/t/4052.aspx>, Ανακτήθηκε 03/09/2013

29. Τμήμα Τουρισμού Περιφερειακής Ενότητας Ρεθύμνης, «Σπήλαια», Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.rethymnon.gr/index.php?spilea>, Ανακτήθηκε στις 26/08/2013
30. Touropia.com (2010), “10 Famous Underground Caves in the World”, διαθέσιμο ηλεκτρονικά: <http://www.touropia.com/famous-underground-caves-in-the-world/>, Ανακτήθηκε στις 06/09/2013
31. travelet.com (2008), “10 Awesome Caves Of the World”, διαθέσιμο ηλεκτρονικά: <http://www.travelet.com/2010/02/10-awesome-caves-of-the-world/>, Ανακτήθηκε στις 06/09/2013
32. Υδραίου Γ. (2012), «Προϊστορικά ευρήματα σε σπήλαια σε διάφορα σημεία της Μαγνησίας», Άρθρο στην Πανθεσσαλική Εφημερίδα, Ταχυδρόμος, διαθέσιμο ηλεκτρονικά: <http://www.taxydromos.gr/article.php?id=46973&cat=1>, Ανακτήθηκε στις 26/08/2013
33. Υπουργείο Πολιτισμού, «Μάκρη (Σπηλιά Κύκλωπα)», Διαθέσιμο ηλεκτρονικά: http://odysseus.culture.gr/h/3/gh352.jsp?obj_id=2548, Ανακτήθηκε στις 30/08/2013
34. Υπουργείο Πολιτισμού (b), Εφορεία Παλαιονθροπολογίας – Σπηλαιολογίας Νότιας Ελλάδας, Διαθέσιμο ηλεκτρονικά: http://www.yppo.gr/1/g1540.jsp?obj_id=2465, Ανακτήθηκε 01/09/2013